

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

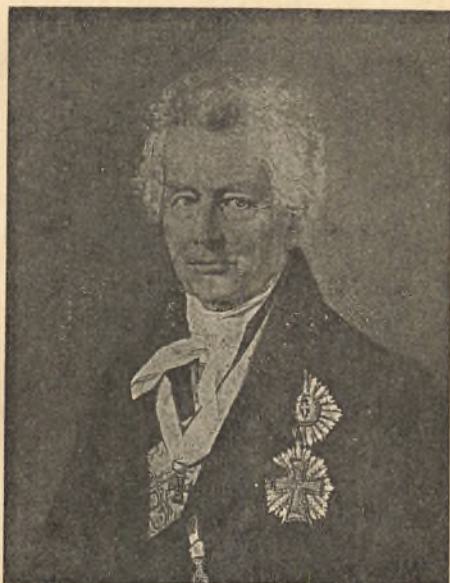
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GREVE

CHR. D. F. REVENTLOW

TIL CHRISTIANSSÆDE

KØBENHAVN 1948

UDVALGET FOR FOLKEOPLYSNINGS FREMME

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG

GREVE CHR. D. F. REVENTLOW

GREVE
CHR. D. F. REVENTLOW
TIL CHRISTIANSSÆDE

AF
ARTHUR PETERSEN

KØBENHAVN 1948
UDVALGET FOR FOLKEOPLYSNINGS FREMME
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Fortale	7
Indledning	9
Reventlows Slægt og Ungdom	21
Den lille Landbokommission	35
Den store Landbokommission	42
Den store Finanskommission	61
Den store Skolekommission	69
Sidste Aar	81
Bogfortegnelse	92
Fortegnelse over Billeder	92

FORTALE

Nærværende Bog er en omarbejdet og udvidet Udgave af en Skildring, Greve Chr. D. F. Reventlow til Christianssæde, som jeg paa eget Forlag udgav 1929, delvis som Aarsskrift for Lollands Højskole samme Aar, og som forlængst er udsolgt.

Anledningen til, at denne Udgave fremkommer er, at der jævnlig spørges efter den første endnu, og dernæst, at det 11. Marts 1948 er 200 Aar siden denne udmærkede Mand fødtes, og der er jo faa, som mere fortjener at mindes af det danske Folk.

Arthur Petersen,
Brejtdablik.

INDLEDNING

Ingen Reformer i vort Land er blevet saa godt forberedte og saa viseligt og maadeholdent gennemførte som de store Landboreformer i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Disse gennemgribende Forandringer, som blev iværksat af Regeringen, betegner en hel Revolution fra oven og danner Overgangen fra Middelalderens stænderdelte Tvangssamfund, hvor ældgamle Privilegier og Retssædvaner holdt Tingene paa Plads, og hvis Væsen var Stilstand, til det moderne klassedelte Samfund, der bygger paa personlig Frihed og Selvansvar og er særtegnat ved Bevægelse.

I al menneskelig Udvikling gør der sig to Principper gældende, nemlig Frihedsprincippet, hvorfra alt Initiativ udspringer, og som er Individets Sag, og Ordensprincippet, der haandhævedes af Staten, hvis Væsen netop er Orden. Statsmandens Kunst er at give hver af disse to Principper saa meget Raaderum hver for sig, som er det heldigste under de givne Forhold. Grænsen mellem de to er nemlig ikke mur- og nagelfast, men smidig og forskydelig. Snart støtter man sig mest paa Ordensprincippet, og saa maa Frihedsprincippet finde sig i at blive skudt noget tilbage, snart er det omvendte Tilfældet.

Da Enevælden 1660 kom til, afløste den et sløjt og egennyttigt Klassestyre (Adelsvælden). Riget var lemlæstet, udplyndret og for-gældet og alle Næringsveje, ikke mindst Landbruget, i den ynkeligste Tilstand. Baade Folk og Regering forstod, at nu maatte Kræfterne midtsamles, for at man kunde komme ud af Elendigheden. Derfor blev den danske Enevælde saa magtfuld. Den enkelte maatte nu lære at underordne sine Særkrav under Helheden.

Enevælden fik to historiske Opgaver. Den første var at fuldbyrde tidligere Tidens forgæves Forsøg paa af det ret løst forbundne Rige

at skabe en Stat med et myndigt og stærkt Centralstyre, og den anden bestod i at udvikle den borgerlige Frihed, hvor en oplyst og interesseret Offentlighed fik Lov at give Kongen Raad. De 189 Aar, Enevælden raadede, kan da deles i to omtrent lige lange Perioder, hvor man arbejdede med hver af de to Opgaver. Skellet mellem dem er naturligvis ikke skarpt, men kan sættes til Aaret 1755.

I den første Periode byggede man Staten, og Ordenstanken var den overvejende. Man grundlagde Kollegiestyret og opdrog en loyal Embedsstand, der indførtes et for hele Riget ensartet Skattegrundlag (Hartkornsbeskatningen, Matriklen af 1688), Lovene bliver samlede og gjort ens for hele Riget (Christian V's Danske Lov af 1683), en ny privilegeret Godsejerstand oprettes 1671 med det Formaal at ophjælpe Landbruget, ens Maal og Vægt for hele Riget gennemføres og den nationale Hær bygges op. I den anden Periode frigøres Drøftelsen af de økonomiske Forhold for Censur, de store Landboreformer paabegyndes, Folkeskolen grundlægges og 1835 kom de raadgivende Stænderforsamlinger. Tilsammen taget kan man sige, at Enevældens Betydning for vort Folk var, at den forberedte det for Demokrati. Enevælden var demokratisk, ganske vist ikke i moderne Forstand, men for saa vidt, at den brød det tidligere raadende Fødselsprincip og banede Vej for Talentet i Statens Tjeneste, og derved, at den ophøjede Kongemagten over alle menneskelige Indretninger, saa alt og alle i Forhold til den blev lige.

Den danske Bonde var ved en ca. 400aarig Udvikling blevet Fæster, en Mand, som dyrkede andres Jord, men han var derfor ikke ophørt med at være en fri Mand efter Loven. I Tidens Løb havde Fæstebonden oparbejdet en Række Retssædvaner, som man kunde kalde Bondestandens Privilegier, fordi de værnede og opretholdt Standen. De var oprindelig udsprungne af Rets- og Billighedsfølelse og blev Tid efter anden lovfæstede, senest i Danske Lov. Af saadanne skal her nævnes: *Livsfæstet*. Det blev Lov, at Fæstebrevet skulde lyde paa Bondens og hans Hustrus Levetid. Deraf fulgte, at Godsejeren ikke kunde sætte Fæsteren ud af Gaarden, saa længe han rigtigt svarede sin Skyldighed. Den aarlige Jordeje, som Fæsteren skulde yde af Jorden til Godsejeren, *Landgilden*, som den kaldtes,

stivnede ret tidligt til en fast og uforanderlig Størrelse, som ikke maatte forhøjes. Dette betød, at en Stigning af Konjunkturerne kom Fæsteren og ikke Godsejeren til Gode. Der var *Fæstetvang* paa Bondejorden, hvilket betød, at Godsejeren ikke, naar han vilde give en Anden gammel Bondejord til Brug, maatte leje eller forpagte den ud paa konjunkturbestemte Betingelser, men skulde gøre det paa de for Livsfæstet gældende Vilkaar. Endelig var der Lov for, at Bøndergaarde ikke maatte nedlægges, sammenlægges eller deles. Bondebrugene skulde opretholdes i det fra gammel Tid gældende Omfang. Man ser heraf, at Godsejerne nok ejede Bondejorden, men deres Raadighed over den var stærkt indskrænket til Fordel for Fæsterne. Disse Privilegier blev vel som alle andre ofte krænkede, men det var dog dem, der dannede Bolværk mod Stordriftens Tendens til at drive Folket fra Jorden og gøre det til en Flok rodløse Landarbejdere. De sikrede Bondestanden Ret til at bebo og dyrke over tre Fjerdedele af Rigets Jord paa nogenlunde rimelige Vilkaar.

Paa et Punkt var Fæsternes Ydelser til Godset ved at glide ud i det ubestemte. Allerede før 1660 var det blevet Norm, at Fæsterne skulde bestride Hovedgaardens Avl ved Hoveri. Dette betød ikke saa stort i de Perioder, da Forholdene inden for Landbruget var stillestaaende, men det fik en uheldig Indflydelse, naar Forholdene fristede Herremanden til at udvide Herregaardens Avl. Normen gav Anledning til den af mange Godsejere nærede Anskuelse, at de havde en ubegrænset Raadighedsret over Fæsternes Arbejdskraft.

Skattetrykket, de nationale Ulykker, det elendige Landbrug (Trevangsbrug med Fællesdrift), der antoges umuligt at forbedre, og de nedadgaaende Priser havde ved Midten af det 17. Aarhundrede sat Fæsterne økonomisk tilbage, saa de kom i Restance med deres Afgifter. Den Godsejerstand, der oprettedes efter Enevældens Indførelse, fik Skattefrihed for Hovedgaardsjorden mod til Gengæld at overtage Garantien for, at Skatterne af Bondejorden blev rigtigt betalt. Med denne Bestemmelse ønskede Regeringen at binde Godsejer og Fæster sammen i et Interessesfællesskab, saa de gensidig holdt hinanden ved Magt. Godsejeren var interesseret i at have velstaaende og fornøjede Fæstere, der kunde yde, hvad de skulde, og Fæsteren

var ikke mindre interesseret i at have et velstaaende Herskab som Rygstød i daarlige Tider. Godsejeren var altsaa tænkt som en Slags porøst Mellemlag mellem Regering og Bonde, som i gode Tider skulde opsuge Velstanden og i daarlige give den fra sig igen i Form af Skatter til Staten og Henstand og Forstrækninger til Bonden. Godsejeren var Landbrugets Assurandør. Systemet kom dog ikke til at virke efter sin Hensigt, fordi der ikke var nogen Velstand at begynde med. Landbruget svigtede, Regeringen var nødt til at beskatte, og Priserne var usikre. Skattefriheden var ofte nok dyrt købt, da Fæsterne ikke kunde betale noget. Systemet affødte derfor kun en Del Bondeplageri, da mangen ellers human Herremand var nødt til at tage haardt paa sine Bønder for at redde sig og dem fra det økonomiske Sammenbrud. Men Haardheden gjorde kun ondt værre, idet den svækkede Bøndernes i Forvejen ringe Interesse for at holde Systemet oppe.

Bondelandbruget kunde under de givne Forhold ikke betale sig, næppe føde sine Udøvere. Herremanden, der heftede for det hele, kunde hverken faa Skatter eller Afgifter drevet ind, hvorfor han var henvist til at drive sin Hovedgaard mere energisk for ud af dens skattefri Jord at tage de Penge, han ellers skulde have haft af Bønderne. Stordriften betalte sig, naar man blot havde billig Arbejdskraft, og det mente man at have i Hoveriet. Derfor udvidede man med alle til Raadighed staaende Midler Hovedgaardens dyrkede Arealer, og Hoveriet, der som Følge heraf udvidedes, blev Fæsternes eneste reelle Afgift til Gods og Stat, men da denne Ydelse med Rette ansaas for den mest plagsomme og uretfærdige, saa blev den skral nok ogsaa, da Bønderne saboterede den ved systematisk Drivveri, det var deres eneste Værn imod en alt for hensynsløs Udnyttelse. Deraf kom den megen Pryglen og anden Tvang, som var nødvendig for at holde det hele i Gang. Ingen var glade ved det, men heller ingen vidste Vej ud af Uføret. Naar Hovedgaarden skulde bære Landbruget økonomisk oppe, kunde den ikke drives ved faste lejede Folk uden at æde sig selv helt op, mente man, fordi man levede i den Forestilling, at Hoveriet var billigt Arbejde, mens Sandheden var den, at det som alt Slavearbejde blev dyrt i det lange Løb.

Baade Herremand og Bonde var bundne. Den første af Hoveriet, der vanskeliggjorde alle Forbedringer af Hovedgaardens Drift, fordi Hovbønderne ikke godvillig vilde gøre mere eller andet, end de var vant til fra Arilds Tid, og den anden af Fællesskabet, der gjorde den enkelte til Slave af Flertallet og de fra Fædrene nedarvede Sædvaner.

Til alt dette kom saa 1701 en ny Værnebyrde, idet man oprettede den berømte Landmilitz til Rigets Forsvar. Værnepligten, der kun paalagdes Landbefolkningen, lignedes paa Hartkornet. Hver 20 Tdr. Hartkorn skulde stille en Mand til Soldat i seks Aar. Det paalagdes Godsejeren som Pligt at sørge for, at det fornødne Antal Karle var til Stede, naar den aarlige Session skulde holdes. Var der ikke brugeligt Mandskab nok paa Godset, maatte Ejeren skaffe det til Veje udenfra ved at leje Folk, og det var dyrt, da ingen frivillig trak i Trøjen uden god Betaling.

Bønderne kom under alt dette mere og mere til Agters og gav i stigende Grad efter for Fristelsen til at løbe fra det hele og slaa ind paa en vagabonderende Tilværelse til største Ulykke for dem selv og til stor Skræk for Godsejer og Regering.

Med det raadende Syn paa Tingene var Godsejeren den vigtigste for Staten, da det var ham, der ikke blot kaverede for Skatterne, men ogsaa skulde stille Rekrutter af sit Hartkorn. Disse Forpligtelser kunde han selvsagt ikke opfylde, naar Bønderne havde Lov til at løbe fra ham. Saaledes bar Udviklingen hen imod Stavnsbaandet, Elenighedens værste Følge og Tvangstankens Kronskud.

1730 var Landmilitzen blevet ophævet til stor Glæde baade for Bønder og Herremænd. De militære Myndigheder var dog ikke saa begejstrede for denne Svækkelse af Forsvaret og gjorde Forestillinger derom. 1733 genoprettedes Landmilitzen da igen i en formildet Form. Der skulde nu kun stilles en Mand af hver 60 Tdr. Hartkorn, men til Gengæld forbødes det Mandskabet i den udskrivningspligtige Alder (14. til 36. Aar) at forlade det Gods, hvorpaa de var født, lige som Udskrivningsmyndigheden lagdes i Godsejerens Haand, hvorved han fik et Tvangsmiddel til at blande sig i Fæsternes private Liv, hvad Loven ellers ikke hjemlede ham nogen Ret til. Med

de senere tilkomne Udvidelser kom Stavnsbaandet til at gælde fra det 4. til det 40. Aar og for de udskrevne Soldater til Døden.

Stavnsbaandet hjalp vel Landbruget ved at give Godsejerne bedre Hold paa deres Folk, men det ødelagde Fæsterne endnu mere, da de nu var aldeles lige glade med, hvordan det gik. Før Stavnsbaandet gav Godserne Underskud paa Grund af daarlige Priser. Siden gik Priserne op, men Godserne gav stadig Underskud, men nu paa Grund af daarlige Bønder. Med den sørgelige Demoralisation, der raadede blandt Bønderne, og som Tidens Aktstykker bærer talrige Vidnesbyrd om, var Indgreb i deres private Liv fra Godsejerens Side ofte nødvendige i deres egen velforstaaede Interesse, men de kunde jo ogsaa foretages af brutale Herremænd i anden Hensigt. Stavnsbaandet forrykkede ogsaa Fæsteforholdets Retsgrundlag. Fæsteren var jo efter Loven en fri Mand, der lejede Jord af en anden. Det var han ikke længere, naar han ikke kunde opsiges sit Fæste og flytte fra Godset. Der var fremdeles Lov og Ret ogsaa for en Bonde, men han skulde nu betænke sig syv Gange, før han søgte sin Ret og fik den, for bagefter skulde han tilbage til Godset, og der var Midler nok til at gøre ham Livet surt, naar han havde været uforskammet nok til at søge sin Ret overfor Herremanden. Fæstelovgivning, som før havde været tilstrækkelig, kunde nu ikke værne Fæsteren. De mange Huller i Loven udfyldtes efterhaanden af en Praksis, der ikke var til Gavn for den svage.

Det maa dog betegnes som en Lykke, at Regeringen standhaftig modsatte sig alle Forsøg paa at faa Stavnsbaandspligten til ogsaa at gælde Godsets Kvinder. Disses Arbejde var for Datidens Landbrug næsten lige saa vigtigt som Mændenes og var dermed af den største Betydning for Godsets Trivsel. Ganske vist kunde Kvinderne ikke, som en Ridefoged skrev, udskrives til Rekrutter, men de var nødvendige for Fremskaffelsen af nye Rekrutter. Det vilde derfor efter hans Mening være rimeligt om Kvinderne ogsaa blev bundne til Godset. Det skete dog ikke. Dette var heldigt, idet der senere opstod en Debat om, hvorvidt Stavnsbaandet var indført for Landbrugets eller for Militærets Skyld. Den Omstændighed, at Kvinderne ikke var

stavnslundne, gjorde det muligt at udlægge Stavnslundet som en blot og bar militær Indretning, hvilket lettete dets Afskaffelse.

Naar det trods alle Anstregelser ikke lykkedes Enevælden i dens første Periode at gøre mere for at ophjælpe Landbruget og bringe Næringsvejene som Helhed i bedre Flor, skyldtes det foruden alle de øvrige ugunstige Omstændigheder ogsaa de økonomiske Teorier, man fulgte. Disse sammenfattes under Navnet Merkantilismen, fordi man troede, at Rigets Velstand hovedsagelig skulde øges ved Handel med Udlandet. Handelen skulde frembringe et Overskud af Ædelmetal, som gik ind i Landet og antoges at berige det. Regeringen søgte derfor ved allehaande Indgreb i det økonomiske Liv (Toldforanstaltninger, Indførselsforbud, Monopoler og Understøttelser) at opelske en Industri og regulere Handelen i den ønskede Retning. Herunder blev Landbrugets Tarv i nogen Grad forsømt til Fordel for Byerhvervene. Dets Opgave var jo kun at frembringe billigt Brødkorn til Industriens og Handelens Arbejdere, for at deres Konkurrencedygtighed kunde opretholdes. Den ældre Enevældes Statsmænd godkendte da ogsaa det fra Fædrene nedarvede Landbrugssystem og søgte at udvikle det i den en Gang anslaaede Retning uden at tænke paa at rette dets Skævheder.

Ved Overgangen til Enevældens anden Periode fik man et nyt Syn paa Mennesker og Arbejde. Dette kaldes Fysiokratismen. Det gik ud paa, at Rigets Velstand ikke beroede paa Penge, men paa veldrevne Næringsveje, grundet paa Landets naturlige Hjælpekilder. Kun ved at give sig ind under denne af Naturen givne Orden kunde Velstanden forøges. Danmark var trods alle Teorier et udpræget Landbrugslund. Fysiokraterne vendte sig derfor bort fra de kunstigt opflaskede Byerhverv og til det hidtil forsømte Landbrug. En rig Bonde, sagde de, gør en rig Konge. De søgte med Iver alt, hvad der kunde øge Landbrugets Produktivitet, og fandt ud af, at Frihed og Selvan svar var den vigtigste Spore for Landbofliden. Spørgsmaalet for dem var da ikke i første Række en teknisk Forbedring af Landbruget, men en social Højnelse af Bonden.

I Enevældens anden Periode blev Frihedsprincippet det bærende. Omslaget i Tankegangen gør sig allerede bemærket under Frederik V.

Hans gode Ven og betroede Mand, Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved, udstedte med kongelig Tilladelse 1755 en almindelig Opfordring til alle Kongens Undersaatter uden Stands Anseelse om at skrive og indsende Afhandlinger om økonomiske Spørgsmaal. De bedste af dem vilde blive præmierede og trykt uden Censur paa Kongens Bekostning. Denne Opfordring, hvorved Enevælden for første Gang gjorde Folket til sin Raadgiver, gav Anledning til en overordentlig livlig Drøftelse af Næringsvejenes, især Landbrugets, Tilstande. Økonomien blev den oplyste Del af Befolkningens Hovedlidenskab for Resten af Aarhundredet.

I den mægtige Sværm af Landbrugsskrifter, sigtende til dette Erhvervs Forbedring, som saa Lyset i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, kan man skelne to Strømninger eller Partier. Alle er de enige om, at Forbedringer var baade nødvendige og ønskelige, men man var ret uenig om Vejen, man skulde slaa ind paa for at naa frem til bedre Tilstande. Den ene Slags Reformmænd, vi kan kalde dem de konservative eller Merkantilisterne, sagde: Begynd med Jorden! Alle vore Onder stammer fra, at Jorden giver for lidt. Naar Udbyttet bliver sat op, kan Fæsterne betale deres Skyldighed, Bondeplageriet vil forsvinde, Handelen vil florere, Byerne blive mere velstaaende, Kongen faa Penge, kort alt vil blive godt. Hvad Bøndernes sociale Stilling angaar, da er den god nok. Bønder er og bliver Børn, som ikke kan lære at staa paa egne Ben, de maa derfor i egen og alles Interesse bestandig staa under en Godsejers faderlige Forsyn. Disse Folk var ivrige for Landbrugets tekniske Forbedring, for at faa Jorden udskiftet og Fællesskabet ophævet, faa Trevangsbruget afskaffet og nye og bedre Driftsformer indført. Adskillige Godser blev reformeret efter denne Recept til Fordel for baade Godsejer og Bønder, f. Eks. Bregentved Gods. Dog ikke alle Steder uden store Besværligheder med Hofvæsterne, som ikke vilde gaa i Tøjet, naar der krævedes nye og større Arbejder af dem.

Den anden Retning, de radikale eller Fysiokraterne, sagde: Begynd med Bonden! Bonden var, som han var, ikke fordi det var hans Natur at være saadan, men paa Grund af det elendige System, man lod ham arbejde under. Der var efter deres Mening ingen anden For-

skel paa Folk end den, som kom af Samfundsforholdene. Gør Bonden fri og oplyst, garanter ham, at han selv faar Frugten af sit Slid, saa skal Jorden nok blive bedre dyrket. Frihed og Selveje skaber Sand om til Guld. De vilde først have sociale Reformer indført, hvorfor de ivrede imod Stavnsbaand, Fæstevæsen og Hoveri. Efter deres Plan blev de berømte Reformer paa Bernstorf og Hørsholm Godser gennemførte.

De to Partier tog Livtag i Pressen og gjorde praktiske Forsøg hver ud fra sit Syn paa Sagen, men efterhaanden var det dog Fysiokraterne, som fik Overtaget, det var jo ogsaa dem, som havde det historiske Fremskridt skrevet paa deres Banner.

De konservatives Forsvar for de bestaaende Tilstande tager sig besynderligt ud i vore Øjne, men man maa jo betænke, at de radikales Paastande paa det Tidspunkt kun var Paastande, som endnu ikke var bevist i nogen Virkelighed. Det var et Spørgsmaal om, hvordan man opfattede Menneskets Natur. De konservative gik ud fra, at Mennesket var ondt af Naturen og kun ved Tvang lod sig drive til det gode. De radikale paastod omvendt, at Mennesket var godt af Naturen og fordærvedes af de uretfærdige Samfundsforhold. Blev disse forbedrede i den af dem angivne Retning, saa vilde det ikke vare længe, før den af alle foragtede Bonde vilde blive lig de bedste og skikkeligste i Landet. Ingen af dem havde vel helt Ret, men Sandheden er den, at Daarligheden her i Verden kommer lige saa meget af daarlige Mennesker som af daarlige Indretninger. For at være Frihedsmand maa man dog naturnødvendigt nære en god Tro til Menneskene, ellers tør man ikke tale for Frihed.

Det virkelig gennemgribende Omslag i Tanken skete dog, da man fik Øje for Selvejets Betydning for Landbrugsproduktionen. De radikale paastod, at en Mand hellere lægger sin Sved i egen end i andres Jord. Det var sikkert heller ikke svært at faa denne Paastand bekræftet i Praksis. Allerede 1757 skrev en af Regeringens høje Embedsmænd, Generalprokurør Henrik Stampe, i et Brev: »Da jeg er af den Mening, at Ejendomsret har en utrolig stor Virkning hos en Bonde eller Jordbruger, og tror, at den Bonde, som, medens han er Fæstebonde, næppe er i Stand til at betale sin aarlige Landgilde, der-

imod, naar han først er blevet Ejendomsbonde, bliver ej alene i Stand til aarlig at indbetale mere og desuden at samle Penge, saa har jeg ofte tænkt over, hvorledes man i Danmark skulde begynde det for efterhaanden at faa alt flere og flere Ejendomsbønder«. Men samme gode Mand, der saaledes var overtydet om Selvejets Betydning, havde som Embedsmand ogsaa sine store Betæneligheder ved at give Frihed. Alt for megen Tvang udslukte Bondens »naturlige Ild«, og alt for megen Frihed vilde let bringe Uorden i Sagerne. Længere kom han ikke, men han blev dog Frihedsbevægelsen en god Mand, idet han som Jurist kæmpede for Retfærdighed i alle Forhold. 1769 udtaler Regeringen i en Forordning om Selvejerbønder Ønsket om, at stedse flere Bønder maa faa Lyst og Mod til at købe deres Gaarde, da det jo ikke kan fejle, at Jorden maa blive bedre dyrket, naar Bonden er sikker paa, at han selv eller hans nærmeste faar Lov til at beholde Frugten af Arbejdet. Nu er det jo ikke nemt at købe, naar man som Datidens Bønder hverken havde Penge eller Kredit. Man fandt dog en Genvej, nemlig Arvefæste med Ret til at pantsætte og sælge. Dette bestod deri, at Godsejeren lod Købesummen staa i Ejendommen som en fra hans Side uopsigelig Prioritet. Den danske Bondes Vej frem til Selveje gik da for en stor Del over Arvefæstet.

Hvad Stavnsbaandet angaar, kom man ogsaa ret tidlig til at se dets Skadelighed. Allerede 1760 udtales det i en Fælleserklæring fra en Kreds af Godsejere i Vestjylland og 1771 fra en lignende Kreds paa Sydfyn, at det burde ophæves, men tillige burde ogsaa de Indskrænkninger, der fra gammel Tid havde været i Godsejernes Raadighed over Bondejorden, afskaffes. De fremhævede, at det var Forholdene i England, der foresvævede dem. Naar Godsejerne havde Ret til frit at raade over deres Jord og Bønderne over deres Personer, da var Bonden Farmer som i det frie England, og alt vilde da paa Frihedens Grund ordne sig til det bedste for alle Parter. Det maa sikkert betegnes som en stor Lykke, at de ikke fik deres Krig frem. I England ophævede det godsejerprægede Parlament alle de Skranker, der hindrede Godsejeren i at raade for Jorden, med det Resultat, at Stordriften drev Bønderne fra Jorden, og England blev det udprægede Herregaardsland, det er den Dag i Dag. Nu maa man indrømme, at

Jord kan dyrkes uden Bønder i den Betydning, vi tager Ordet. Godsejere, Forpagtere og Landarbejdere kan naturligvis ogsaa udrette en Del, men et teknisk højt udviklet Landbrug med demokratisk Selvstyre, som det danske Landbrug er i Dag, var ikke tænkeligt uden en talrig Stand med gammel Tilknytning til Jorden.

Om Hoveriet stod Meningerne ikke mindre stejlt imod hinanden. De konservative holdt paa, at det var nødvendigt som billigt Arbejde for at opretholde Hovedgaardstriften, der dog betalte sig, men det var lige saa nødvendigt for at oplære Bønderne til nyttig Gerøning, uden dette vilde de helt hengive sig til Dovenskab og Sløseri. De radikale bestred, at Hoveriet var billigt Arbejde. De paastod, at lønnede Arbejdere bestilte 10 Gange saa meget som en tilsvarende Flok modvillige Hovfolk. Det var ogsaa en Paastand, som først skulde bevises. En af Hoveriets sørgelige Følger var netop, at ingen vidste, hvor meget en Mand kunde bestille, naar han virkelig tog sig sammen. Endvidere paastod de, at Bonden paa Hovmarken ikke lærte andet end Øjentjeneri og Ansvarsløshed, lige som det ødelagde ham moralsk og økonomisk, det sidste ved at tvinge ham til at holde flere Heste, Redskaber og Medhjælpere, end han havde nødig for at passe sit eget, og ved at spille den Tid, han rettelig burde have haft til sin egen Jords Pasning.

Fællesskabets og det ubestemte Hoveris Skadelighed var dog det, man fra begge Sider først indsaa og gav sig til at reformere paa. 1757 fik Moltke nedsat en Kommission, hvis Opgave var at faa Fællesskabet ophævet. Den sad i ti Aar, men fik ikke stort udrettet. Ondet var jo ogsaa usædvanligt indgroet og indviklet. 1767 nedsattes en ny Kommission, der skulde tage alle Landbrugets Forhold op til Drøftelse. Den ophøjedes Aaret efter til et Generallandvæsenskollegium (vort første Landbrugsministerium). Der foretoges yderligere smaa Skridt i den rigtige Retning. 1770 omdannes Kollegiet til en Generallandvæsenskommission, der fik Forordningen af 20. Februar 1771 udgivet. Paa Grundlag af Fæstegaardenes Hartkorn og Afstand fra Hovedgaarden søgte den at give Regler for, hvor stort et Avlshoveri man uden Skade for Bonden kunde forlange. Det saakaldte Smaahoveri skulde helt afskaffes. Gennemførelsen af denne Forordning vakte stor

Uenighed mellem Godsejere og Fæstere. Den blev derfor ophævet igen 1773, og man vendte tilbage til det ubestemte Avlshoveri efter hver Egn's gamle Skik. Dog skulde Smaahoveriet fremdeles være forbudt.

23. April 1781 kom saa den vigtige Forordning om Fællesskabets Ophævelse. Den brød Flertalsvælden ved at paabyde, at naar en Lodsejer forlangte at faa sin Jord udskiftet af Fællesskabet, skulde de andre i Byen ikke blot gaa med til det, men ogsaa tage halvt Hegn med ham og forholdsvis Andel i Bekostningen. Der forlangtes, at der, naar en Lodsejer udskiltes, skulde lægges en samlet *Udskiftningsplan* for hele Byen, og gaves en Række Anvisninger paa, hvad der ellers skulde iagttages, bl. a. skulde der til hvert Hus lægges Jord som Erstatning for den tidligere Andel i den fælles Overdrevsgræsning. Denne Forordning, som i Løbet af et kvart Aarhundrede omskabte Landet til Ukendelighed, aabner Rækken af de store Landboreformer, da Udskiftningen af Jorden var lige saa vigtig for Landbrugets Fremgang, som Stavnsbaandets Løsning var det for Bøndernes sociale Højnelse og Frigørelse.

Saaledes var der det livligste Røre inden for Landbruget, længe inden Regeringen for Alvor slog ind paa Reformernes Bane. Blandt de varmhjertede Frihedsmænd, som ved Statsforandringen i April 1784 kom frem til Indflydelse, maa Grev Christian Ditlev Frederik Reventlow betegnes som Sjælen i de store Forandringer, der i den følgende Tid skete inden for Landbruget og Bondesagen.

I.

REVENTLOWS SLÆGT OG UNGDOM

Reventlowerne er efter Traditionen udgaaet fra Ditmarsken og bredte sig derfra til Meklenborg og over Holsten til Danmark. Den danske Gren uddøde i det 16. Aarhundrede, samtidig med at den meklenborgske sendte et Skud herover og befæstede Slægten paany. Det var Henning Reventlow, som var kongelig Lensmand paa Silkeborg og Skivehus under Christian III. Hans Efterkommere tjente nu danske Konger i Krig og Fred, mest det sidste, Reventlowerne har al Tid haft mest Held i Fredens Idrætter. Søncesønnen Conrad Reventlow (1644—1708) blev Storkansler og Elefantridder under Christian V. Hans Datter Anna Sophie blev Danmarks Dronning, efter at hun først 1712 havde indgaaet Venstrehaandsægteskab og siden ogsaa Højrehaandsægteskab med Frederik IV. Denne Ophøjelse var ikke til Skade for Slægten. Hendes Broder Christian Ditlev Reventlow (1671—1738) var Overanfører for den danske Hær i Skaane under den store nordiske Krig, men maatte trække sig tilbage paa Grund af Sygdom. Aar 1700 ægtede han Benedicte Margarethe Brockdorf, Enke efter Jørgen Skeel til Gammel Estrup, en af Landets rigeste Godsejere. Med hende fik han ikke alene en betydelig Formue, men tydelig nok ogsaa Kam til sit Haar, da hun nok var mere begavet og energisk end just elskværdig. Dog var hun ingen daarlig Hustru. Hun fulgte sin Mand paa Felittoget i Skaane og plejede ham trofast under hans Sygdom. Grevskabet Reventlow arvede han efter sin Fader. 1713 fik han af Kongen Baroniet Brahetrolleborg paa Fyn, og selv oprettede han 1729 Grevskabet Christianssæde paa Lolland, samt Stamhusene Frisenvold og Krænkerup.

Deres yngre Søn, Christian Ditlev Reventlow (1710—75) steg til Geheimeraad og Elefantridder, han overtog Grevskabet Christianssæde

og arvede senere de øvrige Familiegodser, saa han blev en af Landets største Godsejere. 1739 ægtede han Johanne Frederikke Sophie, Baronesse Bothmar, med hvem han levede i et lykkeligt og harmonisk Ægteskab, indtil hun døde 1754.

Christianssæde.

(Kbh.s Foto-Service).

Af deres fire Børn var det ældste, Datteren Frederikke Louise (1746—1824), en betydelig Kvinde baade af Hjerte og Aand med vidtgaaende Kundskaber, klare Tanker, frodig Fantasi og et fordomsfrit Blik paa Samfundsforholdene. Som den tyske Digter Grev Christian Stolbergs Hustru, hvem hun ægtede 1777 efter et tidligere mislykket

Ægteskab, stod hun i livlig Brevveksling med en Mængde af Samtidens fremragende Personligheder. De bevarede Rester af hendes uhyre Korrespondance overstiger 5000 Breve. Tidens Idealer spejler sig i hendes bevægelige Sjæl, og hun var paa Afstand en begejstret Deltager i og Tilskynder til sine Brødres Frigørelsesværk.

Derpaa kom tre Brødre af hvilke den ældste, Christian Ditlev Frederik, født 11. Marts 1748, er Midtpunkt i nærværende Skildring. Conrad Georg (1749—1815), der nok i sin Ungdom var lidt i Retning af Familiens sorte Faar, men rettede sig siden, var Søofficer og endte som Kommandørkaptajn og Besidder af Grevskabet Reventlow. Ligesom sine Brødre var han interesseret i Bondereformer. Johan Ludvig (1751—1801), der aabenbart var Familiens Ideal og Kæledægge, vandt sig et smukt Navn i Danmarks Historie som filantropisk Godsejer, da han overtog Baroniet Brahetrolleborg.

(Maleri paa Brahetrolleborg).
Reventlows Fader og Stedmoder.

Moderen døde, da Christian Ditlev var seks Aar gammel. Dette synes at have virket saa stærkt paa Faderen, at han en Tid henfaldt til Tungvind og Uvirksomhed og lod alt gaa, som det kunde. Ledelsen af Husets Sager faldt i Hænderne paa Tjenere, som misbrugte hans Tillid, berigede sig paa hans Bekostning og forsøgte at sætte ondt mellem ham og hans Børn. 1762 giftede han sig igen og da med Komtesse Charlotte Amalie Holstein, en dybt alvorlig Kvinde, der tog sig kærligt af sine forsømte Stedbørn og vandt deres fulde Fortrolighed og efter nogle Genvordigheder fik bragt det forfaldne Hjem paa en god Fod.

Christian Ditlev giver i sine Breve sin Fader og Stedmoder det bedste Lov. Han priser Faderens Kærlighed til Dyden og Religionen, hans Retskaffenhed og naturlige Forstand, hans Fredsommelighed og Godhed mod de fattige, men skjuler heller ikke, at der var noget vegt og blødt i hans Karakter, der vanskeliggjorde ham det at gribe ind og rette paa de Ting, han godt nok kunde se var forkerte. Sønnen kalder ham en Maria, der i en Verden af travle Marthaer foretrak at sidde ved Herrens Fødder. Om Stedmoderen hedder det, at hun ikke ved første Øjekast synes indtagende, men der var ingen Kvinde, som søgte at opfylde sine Pligter med større Iver end hun. Hun besad Taalmod og Klogskab, ved sin Kærlighed og Sanddruhed gjorde hun sit Hjem saa lykkeligt som intet andet.

Børnene opdroges, som Skik var paa den Tid i fornemme Huse. Reventlow skriver derom: Min Ungdoms første Aar var fattige paa Glæde. De faldt paa en Tid, da i min Stand Forældre og Børn vel elskede hinanden, men sjældent var sammen. Vi Børn var hele Dagen overgivet til Læreres og Lærerinders Opsyn og sagde kun Godsmorgen til vore Forældre, spiste til Middag sammen med dem, undertiden om Sommeren spadserede med dem en Times Tid og om Aftenen sagde Godnat til dem. Af hele sit Hjerte elskede min Fader Gud, og hjertelig elskede han sine Børn, men vi stod i ærbødig Afstand fra ham. Til mit syvende Aar var jeg ogsaa sygelig — havde for det meste Hovmestre, som vel var gode Mennesker, men daarlige Opdragere. Lektier havde vi nok af, men Hjertet blev forsømt, og Forstanden ikke udviklet, Kroppen uøvet og forkælet. Med Latinen spildte vi megen Tid og lærte dog kun lidt, især jeg, der havde ondt ved at lære udenad.

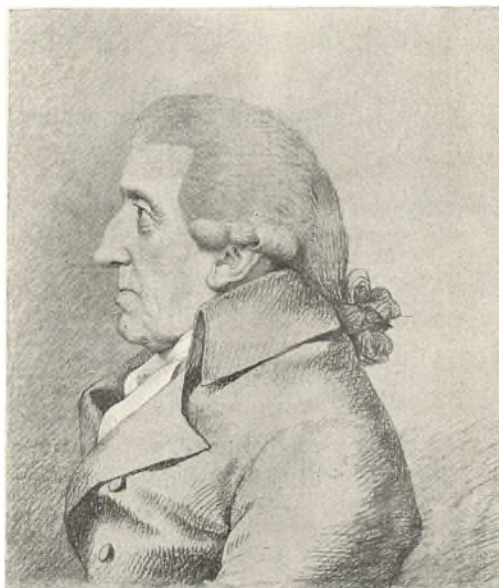
Faderen, der selv havde følt Ulempen ved ikke at have lært ret meget, søgte paa dette Omraade at give sine Børn det bedste. Omgangssproget i Hjemmet var Tysk, selv om man følte sig som oprigtige Undersaatter af den danske Konge. Det vil derfor ikke undre, at Faderen greb til den Udvej at sende sine to kære Drengene Christian Ditlev og Johan Ludvig til det akademiske Gymnasium i Altona, hvor de var fra Marts 1763 til August 1764. Lærerne der var dygtige og besjælede af Tidens nye Tanker. Skolens Disciplin stod imidlertid

paa meget daarlige Fødder. Eleverne holdt vilde Drikkelag og gik om Natten Grassatengang paa Gaderne, hvor de sloges og slog Folks Ruder ud. Det er dog næppe troligt, at de to unge Reventlower deltog i disse Udskejelser, men den Paavirkning, de fra anden Side var udsat for, var meget uheldig. Deres Hovmester var en raa og brutal Herre, en af dem, som i sin Tid havde tilrevet sig Magten i Hjemmet. Han straffede dem haardt for deres smaa Forseelser, men hvad der var endnu mere samvittighedsløst, han søgte ogsaa at vække deres Had til Faderen og deres danske Fødeland og var lige ved at faa dem til at lade sig hverve til den preussiske Hær. Det blev dog opdaget i Tide. Hovmesteren blev afskediget, og Drengene kaldt hjem til København. Christian Ditlev rejste fra Altona med Beviser paa sine Kameraters Hengivenhed og sine Læreres Attest for, at han »ved sit ædle Hjerte, agtværdige Forhold og behagelige og venlige Væsen engang vilde gøre sin høje Byrd sand Ære«.

Faderen fandt nu en anden til at lede sine Sønners Opdragelse. Det var Sachseren Carl Wendt, Doktor i Medicinen. Han viste sig at være den rette Mand, som forenede udstrakte Kundskaber og ædel Karakter med pædagogisk Forstaaelse af sin Opgave. Han blev hele Familiens, men især sine to Elevers fortrolige Ven og Raadgiver, som de al Tid senere saa op til med sønlig Ærbødighed.

I September 1764 blev de to Brødre indskrevet som Elever paa Sorø Akademi, hvor de nu skulde studere under Wendts Vejledning og Tilsyn. Undervisningen foregik her paa Dansk. Den senere mod Reventlow fremsatte Beskyldning, at han ikke kunde Dansk, har intet

(Kridttegning af H. H. Plotz).
Carl Wendt.

paa sig. Han baade talte og skrev det danske Sprog lige saa godt som enhver anden paa den Tid. Noget andet er, at Tysk, der var hans Barndomssprog, ogsaa vedblev at være hans Hjertesprog, det, hvori han førte sin Familiekorrespondance. Dette var dog ingen Hindring for, at han kunde føle sig som Fuldblodsdanser i en Tid, da man skrev dansk Historie paa Tysk, og hvor Standspersoner helst saa tyske Komedier og hørte tyske Prædikener. Ved Hoffet var man ikke videre, end at der maatte lægges en tysk Oversættelse frem i Kongelogen, naar Holbergs Komedier opførtes. Men Dansken var dog ved at rejse Hovedet i Protest mod alt det Tyskeri, og deri havde ikke mindst Lærerne ved Sorø Akademi deres Andel. De er næsten alle blevet bekendt i vor Litteraturhistorie ved den Kærlighed, Kyndighed og Lethed, hvormed de behandlede vort Sprog. Desuden var de fleste af dem tillige ivrige Fremskridtsmænd, der talte og skrev om Frihedens Magt til at gøre Folk mere »fornuftige og virksomme«.

Reventlow viste som Elev det samme gode Forhold her som i Altona. Ogsaa rent legemligt havde han godt af Opholdet her. Før havde han været sygelig og forknyt som Følge af forkert Behandling fra Hovmesterens Side. Wendt vakte hans Interesse for Legemsøvelser som Fægtning og Ridning, som han drev med en saadan Iver og Fremgang, at de havde den bedste Virkning paa hans Helbred, der siden efter langt op i Aarene var ypperligt. Her i Sorø traf han ogsaa den unge Pige, som senere skulde blive hans Hustru.

Efter tre Aars Ophold i Sorø ansaas de to Brødre for modne til den for unge Standspersoner nødvendige Europatur. Ledsaget af deres faderlige Ven Dr. Wendt drog de da af Sted til Leipzig for at studere videre ved det derværende Universitet. Ogsaa her var dygtige Lærere, som kunde klare dem Tidens Tanker, f. Eks. Moralfilosoffen og Menneskevennen Chr. Gellert, Sprogmanden Johan Ernesti og den fine, frisindede Chr. Garve, der skrev en Bog om Bondens Vilkaar og deres Forbedring. Til ham sluttede den unge Reventlow sig med særlig Hengivenhed. Efter et Par Aars Ophold i Leipzig drog de videre. I Frankfurt a. M. studerede de Bjærgværksdrift, i Heidelberg Fabriksvæsen og i Schweiz Landbrug. Efter et kort Besøg i Norditalien rejste de over Sydfrankrig til Paris, hvor de tilbragte et Fjerdingaar,

hvorefter de satte Kursen mod England for der at gøre et længere Ophold i den skønne Stad Oxford, hvor ogsaa den unge Peder Schumacher (Griffenfeld) og Holberg havde studeret. Landboforholdene i England tiltalte dem meget. Den engelske Farmers Frihed og Selvstændighed syntes dem et Ideal, der var værd at virkeliggøre ogsaa i Danmark. Den franske Bondes Vilkaar syntes de derimod ikke om, thi jo mere han arbejdede og forbedrede sin Jord, des mere betyngedes han med Skatter, hvorfor han var bedst stillet, naar han intet foretog sig. Efter et kort Besøg i Holland og Belgien vendte de i Slutningen af November Maaned 1770 hjem til Danmark.

Rejsen havde givet et godt Udbytte. Deres Stand og Formue tillige med deres personlige Fortrin havde aabnet dem Adgang til de fleste fremragende Personligheder, de havde truffet paa deres Vej. Alle sociale, økonomiske og filantropiske Indretninger var blevet grundigt studerede under Wendts kyndige Vejledning, og Resultaterne var skrevet ned i fyldige Rejsedagbøger paa Dansk. Glæden var stor over deres lykkelige Hjemkomst. Ikke mindst var Overraskelsen stor over den Forandring, der var foregaaet med Christian Ditlev, der var rejst hjemmefra som en lidt mut og sygelig Fyr og kom tilbage som en frigjort Yngling, fulldatet med Virkelyst og Planer.

Foranlediget af de særlige Forhold, der raadede ved Hoffet i Struenseetiden, ønskede Faderen at fjerne sine Sønner, hvorfor han sendte dem paa en Studierejse til Norge og Sverige, stadig med Wendt som Fører. Paa denne Tur opholdt de sig en Tid i Kongsberg for yderligere at sætte sig ind i alt, hvad der angik Bjergværksbrug. Men her som overalt, hvor de kom, mødtes de af den Interesse for Landbrug og Bønder, Fysiokratismen overalt havde vakt til Live. Det var jo en Tid, hvor, som Spotteren Voltaire sagde, man skrev nyttige Bøger om Landbrug, og Alverden læste dem — undtagen Landbrugerne. Man kan da med Henviisning til de to Brødres senere Livsgerning gaa ud fra, at hvad de end havde set og studeret, saa var alt, hvad der angik Landbrugets og dets Udøveres Velfærd, det, som var sunket dybest i deres modtagelige Sind.

Efter Hjemkomsten rejste Reventlow til Christianssæde for at sætte sig ind i Godsstyrelsen under Faderens Vejledning og for at over-

tænke, hvad han vilde bruge sine Kræfter til i Fremtiden. I August 1772 fik han sine Forældres Tilladelse til at forlove sig med Frederikke Charlotte von Beulwitz, Datter af Geheimeraad v. Beulwitz, der var Amtmand i Sorø, mens Reventlow var der, og i hvis Hjem han var kommet en Del. Med Pigen selv har Sagen nok været i Orden for længe siden.

Det var ikke let for ham at tage Bestemmelse om, hvad han skulde slaa ind paa for Fremtiden. Reventlow elskede Livet paa Landet. Et roligt, muntert og virksomt Liv som Godsejer i skønne, naturlige Omgivelser stod for ham i det mest tiltrækkende Lys. Der var Opgaver nok for ham at tage fat paa der. Han ønskede at gøre sit Gods til et Mønstergods, hans Hovede vrimlede med Planer til Bøndernes Lyksaliggørelse. Han saa en stor Opgave i som Godsejer at virke ved det gode Eksempel til Gavn for sit Land. Paa den anden Side stod det at betænke, om ikke hans Stand og Kundskaber kunde bringe ham videre ad Embedsvejen. Naar han kunde naa op til indflydelsesrige Poster i Statens Tjeneste, være med til at forme nye og mere retfærdige Love, saa aabnede der sig endnu større Muligheder for at kunne komme den kære, betrængte Bondestand til Hjælp. Endelig var der jo den tredje Mulighed at forene begge Veje, og med det Overmaal af Kraft, hvormed Ungdommen forlenede ham, fandt han vel, at dette sidste var det ene rigtige. I Breve til Wendt og sin Fæstemø drøfter han indgaaende disse Spørgsmaal.

Den sidste havde han jo ogsaa mange andre Ting at betro. I lange Breve søger han paa Forhaand at gøre hende bekendt med ham selv og den nærmeste Familie og fortæller hende, hvordan det gaar med Byggeriet paa Aalstrup, der var udset til at være deres første Hjem. Det er betegnende for Godsejerkaar i de Dage, at han, en Søn af en af Landets største Godsejere, maa forberede hende paa et Hjem i al Tarvelighed, da Faderen ikke kunde afse store Sager til at etablere dem med. Han overvejer nøje de nødvendige og de mindre nødvendige Udgifter.

Mens han kun har Ros til overs for sin Broder Johan Ludvig, ser han mere skeptisk paa sig selv. Han skriver: Min bedste Egenskab er, at jeg har det oprigtige Forsæt at blive god, men hvor ofte bliver jeg

ikke af mine Fejl hindret i dette Forsæt. Han finder, at Stoltheden er hans største Fjende, den blander sig i hans bedste Handlinger, skjuler sig i hundrede Skikkelser og vokser meget hurtigt, hvis den ikke bliver bekæmpet. Han er ikke husholderisk nok med Tiden, mangler Or-

(Detaill af Maleri af C. A. Lorentzen, Brahetrolleborg; Frederiksborgmuseet).

Reventlows Hustru, Frederikke Charlotte,
født von Beulwitz.

denssans, dog i denne Henseende har han bedret sig. Han er ofte lunken i at opfylde sine Pligter, er ofte adspredt og ikke Herre over sine Tanker, hvilket særlig bedrøver ham under de gudstjenstelige Handlinger. Hans Følelser over for sine Venner, ja over for Gud forekommer ham tit at være for svage, det er som om disse Følelser kun berørte Overfladen af hans Sjæl. Til Tider er det dog anderledes. Tidligere klattede han sine Penge hen og vidste ikke, at alle Udgifter, som ikke var nyttige, var urette. Her sporer han dog en stærk Frem-

gang. — Alle disse Fejl betyder dog nok ikke saa meget, det er Ungdommens Trang til Fuldkommenhed, der taler.

Hans Kæreste var efter sin Moders Død blevet Stiftsdame paa Valø. Derfor stod Brylluppet i Brudgommens Hjem paa Christianssæde d. 24. Juni 1774. Kun den nærmeste Familie og Dr. Wendt var med, men det hindrede ikke Godsets Befolkning i at tage hjertelig Del i Festen. Reventlows Søster har i et Brev skildret Begivenheden. Vielsen fandt Sted i Christianssædes Sognekirke Skørtinge. Ved den første Æresport paa Vejen til Kirken, fortæller hun, forefandt vi alle Godsets Ungkarle til Hest, ca. 100 i Tallet, smukt klædte i hvidt med et Bælte af Løv om Livet, en Blomsterguirlande om Skuldrene og en Krans om Hovedet, røde Baand om Armé og Knæ. Saa snart de saa min Broder, opstillede de sig i Rækker paa fire Mand i meget god Orden foran Vognen. Ved den anden Æresport ventedes vi af omtrent 100 unge Piger, klædte efter landlig Skik med grønt Liv, røde Nederdele, hvide Forklæder fastgjorte med røde Baand, de havde Blomsterkranse om Haaret, og paa Armen havde de hver en lille Kurv fyldt med Blomster. Da Bruden kom, ordnede de sig ligesom Ungkarlene fire i hver Række og gik foran Vognen, idet de strøede Blomster paa Vejen. Da vi naaede Kirken, dannede Karlene Espalier uden for Kirkegaarden og de unge Piger indenfor. Jeg vil ikke fortælle noget om Prædikenen, der var maadelig. Da vi kom ud af Kirken, modtoges vi af de unge Piger, der strøede Blomster foran de nygifte, idet de tilraabte dem: Gud velsigne Jer og give Jer Lykke! Min Fader græd og takkede dem med høj Røst. Da min Broder havde hjulpet sin Hustru ind i Vognen, gik han hen, hvor Ungkarlene stod opstillede. De raabte til ham: Gud velsigne Dig! Vær god som Din Fader! Min Fader og Broder var meget bevægede, og hvem var ikke det. Vi kørte hjem i samme Rækkefølge. De unge Piger forlod os, hvor de havde modtaget os. Bruden lod Vognen holde for at takke dem. De trængte sig om Vognen og vilde alle give hende Haanden. Aldrig har jeg været Vidne til et Bryllup, der i højere Grad bar Præget af en religiøs Handling.

.... Saa idyllisk kunde selv i Stavnsbaandets Dage Forholdene være mellem Herskabet og Godsets Befolkning.

Med dette Bryllup indlededes det lykkeligste og mest harmoniske Æg-

teskab. Det varede omtrent 50 Aar, en Tid fuld af Solskin, Glæde og Arbejde. Trods nøjsomme Kaar og Pengevanskeligheder, der undertiden fik ham til at ønske, at han kunde byttet Kaar med en af sine Fæstere, holdt dog Lykken til Huse hos dem. Reventlow og hans Hustru harmonerede godt sammen, begge elskede de Landlivet og var udprægede Familiemennesker. De fik efterhaanden 13 Børn. Trods det, at Reventlow som Embedsmand og Godsejer var næsten overbebyrdet med Arbejde, og Huset paa Grund af Børnene ikke af de roligste, saa kunde han dog ikke, naar han var hjemme, undvære Flokken omkring sig. Han havde derfor intet særligt Arbejdsværrelse, men stod og skrev ved en Pult i et Hjørne af Dagligstuen. Af og til rev han sig løs fra de tørre Kancelliskrivelser, kastede Pennen, greb sin elskede Hustru om Livet og dansede under Latter og Kommers med hende gennem Huset efterfulgt af alle Rollingerne.

30. Marts 1775 døde Faderen, og Reventlow overtog Grevskabet Christianssæde, mens Johan Ludvig fik Baroniet Brahetrolleborg paa Fyn. Ogsaa som Godsejer arbejdede de to Brødre sammen. Begge stræbte de efter at sætte deres Gods paa en saadan Fod, at det stod Maal med de Fordringer, de stillede til en god og retfærdig Ordning. Dette Arbejde vil der siden blive Lejlighed til at vende tilbage til. Det var dog kun i kortere Perioder ad Gangen, de kunde hengive sig til det kære Landlivs Glæder. De var nemlig begge kommet i Statens Tjeneste og maatte en stor Del af Aaret opholde sig i København. Johan Ludvig trak sig dog ret snart igen ud af Statstjenesten og tog kun af og til Sæde i en eller anden Kommission, hvor hans filantropiske Erfaringer kunde komme til almindelig Nytte. Christian Ditlev forblev i Statens Tjeneste i omtrent 40 Aar.

1773 udnævntes Reventlow til Kammerherre, hvilken Ære han tydelig nok ikke satte megen Pris paa. 14. April 1774 blev han Deputeret i Økonomi- og Kommercekollegiet. I de følgende ti Aar tjente han i forskellige Embeder under det guldbergske Styre, men det kneb ofte for ham som reformivrig Embedsmand at nedstemme sin Virksomhedstrang til at bevæge sig i den adstadige Gangart, de guldbergske »Proprietærministre« yndede. Det var ret kølige Følelser, der raadede mellem den grunddanske, borgerlige, men yderst konservative Guld-

berg og den højadelige, tysktalende og fremskridtsivrige Embedskreds, Reventlow tilhørte. I deres private Breve betegnes Guldberg som Snogen. Reventlow skriver om Guldberg: Frygtsomhed og Ubesluttethed er denne Herres Karakter. Forholdet naaede Bristepunktet 1780, da Bernstorff fik sin Afsked. Man saa med Længsel den Tid i Møde, da den unge Kronprins Frederik vilde blive gammel nok til at kunne overtaget Magten i sin syge Faders Navn.

Saa ofte det lod sig gøre, drog Reventlow til sit kære Christianssæde eller til »det yndige Pederstrup« eller til Familiekomssammen paa Brahetrolleborg. Saa tog Christian Smed — det var hans Kælenavn i Familien — sin Hædersdragt, en norsk Bondekofte, paa og hængte Slavekitlen, Embedskjolen med Baand og Stjerner, i Krogen. Eller man besøgte Bernstorff i Gentofte eller Schimmelmänn paa Sølyst. Her lagde man Rang og Titler paa Hylden og hengav sig tvangfrit til Sværmeriet i den skønne Natur, fordybede sig i Digtekunst og Tidens store, skønne Drømmerier om Broderskab og Lyksalighed blandt Mennesker. Kredsen var ikke snævert afsluttet, men aabnede sig gæstmildt ud imod alt, hvad der var mærket af Aand og Geni. »Vi udgør en stor Familie,« skrev Reventlows begavede Søster, hvis Mand var Amtmand i Tremsbyttel, »et Træ, der slaar sine Rødder over Bæltet, Elben og Weser og spreder sine Grene med skyggefuldt Løv og skønne Blomster«. Fra denne sammengiftede, højadelige, men fordomsfrie Kreds, der satte en aandfuld Litterat over en Elefantridder og var indforstaaet med, at det sande Adelskab ikke kan arves, udgik de første gennemgribende Reformforsøg i vort Land. Det var Grev Christian Gynther Stolberg, Svoger til Reventlows Søster, der som Overhofmester hos Enkedronning Sophie Magdalene fik iværksat de bekendte Reformere paa Hørsholm Gods. Ligeledes var det A. P. Bernstorff, der fik sin Farbror, den ældre Bernstorff til at gennemføre Landboreformer paa Bernstorff Gods. Fælles for de tre Grever A. P. Bernstorff, E. H. Schimmelmänn og Chr. D. Reventlow var et mønsterværdigt Familieliv, en urokkelig Kærlighed til Danmark, som de al Tyskhed til Trods betragtede som deres rette Fædreland, og en pletfri, uselvsk Vandel baade som Godsejere og Embedsmænd. Om deres Søstre og Hustruer er det samme at sige.

1781 var Kronprins Frederik 13 Aar og myndig efter Kongeloven, men »Herskabet«, det vil sige Enkedronningen og Arveprins Frederik, bistaaet af Guldberg, mente aabenbart, at alt gik saa godt under deres Styrelse, at det ikke var nødvendigt at gøre nogen Forandring. Der gjordes saaledes intet for at anerkende Kronprinsens Myndighed, og han, der hverken satte Enkedronningen eller Guldberg synderlig højt, blev misfornøjet og fik ad skjulte Veje Forbindelse med Bernstorff, der efter sin Afskedigelse levede paa sine Godser i Tyskland. Schimmelmann og Reventlowerne indviedes i Sagen, og der dannedes en Sammensværgelse med det Formaal at sætte Kronprinsen i Spidsen for Regeringen. Efter Bernstorffs Raad ventede man dog med at sætte sig i Bevægelse, til Kronprinsen var blevet konfirmeret, hvilket han blev i April 1784. »Herskabet« kunde nu ikke godt undlade at gøre noget, og Kronprinsen optoges i Statsraadet. Ved det første Statsraadsmøde, som fandt Sted 14. April 1784, satte Kronprinsen sig ved et rask Kup i Besiddelse af Magten og beholdt den de følgende 55 Aar. De gamle Ministre fik deres Afsked, og nye Mænd kom til. Reventlow tog som Kronprinsens Hjælper Del i denne ublodige Revolution. Han fik bl. a. det delikate Hverv at underrette Enkedronningen om, hvad der var passeret. Den høje Dame, der nu pludselig saa sig skudt ud i den for Enker sædvanlige Ubemærkethed, overøste Budbringeren med de groveste Skældsord og faldt i Krampegraad.

Der fandt nu en Del Forandringer Sted i den højere Styrelse af Riget. I Statsraadet sad to gamle Hædersmænd som Henrik Stampe og Otto Thott, men da de nu var højt bedagede, fik de ingen videre Indflydelse paa Tingenes Gang. Dernæst var der to konservative Godsejere, F. K. Rosenkrantz og Schack Rathlou. Endelig var der Kongen, Christian VII, men hans Sind var saa formørket, at han næppe havde nogen Forstaaelse af, hvad der foregik omkring ham, men hans Nærværelse var nødvendig, da det var hans Underskrift, der gav Beslutningerne Lovkraft. Den unge Kronprins Frederik gav sig næppe personlig af med Bondesagen, men han indsaa tilfulde dens store Betydning, og naar der kom Spørgsmaal for af den Art, stemte han frisindet. Statsraadets vigtigste Kraft var dog A. P. Bernstorff, der blev kaldt tilbage og nu som Udenrigsminister skulde gøre Landet de stør-

ste Tjenester. Han betegnes som Landets populæreste Mand, »et Kompas uden Misvisning«. Han var for optaget til personlig at give sig af med Landbosagerne, men stemte frisindet i Raadet. Med dette Statsraad, der for en stor Del bestod af ældre og forsigtige Mænd, kunde Løsningen af de store Opgaver have trukket længe ud endnu, dersom der ikke i Spidsen for den Gren af Styrelsen, der havde Landbrugets Sager under sig, kom en Mand, som ikke alene havde den dybeste Indsigt i disse Spørgsmaals Natur, men tillige havde den mest begejstrede Tro paa, at kun ved at indpode Frihedens Aand i Landbruget kunde man gøre den vigtigste Del af Rigets Befolkning velstaaende og lykkelig og derved gavne alle. Denne Mand var Christian Ditlev Reventlow, som den 14. August i sin Alders 36. Aar blev udnævnt til første Deputeret i Rentekammeret og beholdt Posten som Formand for dette Kollegium i omtrent 30 Aar. Han sagde siden, at han i Rentekammeret følte sig som i Herrens Tempel. Man kan trøstigt gaa ud fra, at han opfattede sig som kaldet ikke til Ørkesløshed, men til et stort Arbejde. Med al Anerkendelse af al den Hjælp, han fik af sine Kolleger i Kammeret og andensteds, saa var det dog ham, der var den drivende Kraft i Værket. Selv om Tidsaanden og Konjunkturerne var med, saa gik det dog ikke uden Modstand og Kamp. Mange konservative, som kendte hans Standpunkt og frygtede hans Planers Virkeliggørelse, opbød al den Modstand, de formaaede at stille paa Benene. Men ingen Dumhed, ja, end ikke velbegrundede Betænkeligheder kunde standse ham paa hans Bane. Naar Haan og Skældsord østes ud over ham, kunde han vel bedrøves, men han søgte Oplivelse og fornyet Spændkraft i sin forstaaende Vennekreds eller ved at besøge sine Bønder paa Christianssæde.

II.

DEN LILLE LANDBOKOMMISSION

Den gamle Strid om, hvorvidt det var Luther, der fremkaldte Reformationen, eller Reformationen, der skabte Luther, altsaa om det er Manden, der skaber Tiden, eller Tiden, som skaber Manden, kunde maaske løses derhen, at det er Tiden, som stiller Opgaverne, og den, som er bedst forberedt dertil, som løser dem.

Reventlow stillede sig ikke Opgaven selv. Den var begyndt at udforme sig, allerede før han blev født, men han var godt forberedt til at løse den. Først ved sin sande adelige Tænkemaade, som var hans bedste Fædrearv, dernæst ved sin Opdragelse, der havde givet ham i gode og ædle Vejlederes Hænder. Men den, der skal fuldbyrde Tidens bedste Tanker, maa have stærkere Vilje, lysere Haab og frejdigere Tro end almindeligt for at kunne ildne sit Følge og overvinde al den Modstand, som Dumhed, Egennytte eller Frygt vil lægge ham i Vejen. Reventlow havde alt dette. Men det er ikke nok. Den, som har faaet et stort Kald, maa tillige have Følelsen af, at det er en Slags Gudsdyrkelse at arbejde i det, at det er en højere Magts Vilje, han fuldbyrder. Ogsaa denne Følelse havde Reventlow tilfulde. En inderlig Guds frygt var et Grunddrag i hans Karakter. Han stod paa Overgangen mellem Pietismen og Rationalismen, men hans livsglade Natur og frejdige Forsynstro friede ham fra at henfalde til nogen af disse Retningers Yderligheder. Han forsømte ingenlunde sit Lønkammer, men var dog klar over, at det var i sit Arbejde han tjente Gud bedst.

Til hans Forberedelse maa regnes de Forbedringer, han iværksatte paa sit eget Gods Christianssæde. Da han i 1775 overtog Grevskabet, bestod det af Hovedgaardene Christianssæde, Pederstrup, Skelstoft, Lungholm, Dansted og Aalstrup med ialt 270 underliggende Bøndergaarde. Tilstandene paa Godset var som almindeligt paa Vestlolland,

hvilket vil sige mindre gode. Hovedgaardene dreves ved Hoveri, og Bøndergaardene laa i Fællesskab.

Reventlow begyndte med Hovedgaardene, dels for at styrke sig økonomisk og dels for at overbevise sine Bønder om de nye Driftsmaaders Fortræffelighed. Lungholm, hvis Bøndergaarde laa i et indviklet Fællesskab med Højbygaards, solgtes til Ejeren af sidstnævnte Gods for 38700 Rdlr. Paa de øvrige Hovedgaarde indførtes Kobbølbrug. Jorderne deltes i 8, 9 eller 11 Kobler, hvorved Driftsomgangene blev længere. Der indførtes Brakbehandling af Jorden og i Græskoblerne Kløver. Resultatet blev, at Dansted, som var den første, i Løbet af en halv Snes Aar tredobledes i Værdi. Nogle Aar efter Driftsændringen indbragte samtlige Hovedgaarde paa Godset 5000 Rgdlr. mere om Aaret end før. Derefter kom Turen til Bøndergaardene. Disse maatte, før noget andet kunde ske, udløses af Fællesskabet, hvilket var et saare brydsomt Arbejde, da Forholdene var ganske særlig indgroede og forviklede. Først udskiftedes Overdrevene, saaledes at hver By fik sin Part, og derefter udskiftedes de enkelte Gaarde. 1785 var 73 Bøndergaarde udskiftede og 22 af dem tillige udflyttede, men Arbejdet fortsattes stadigt.

Landgilden, der efter gammel Skik betaltes med Korn, fastsattes til en bestemt Sum Penge, som Bønderne saa som de vilde kunde betale i Penge eller Korn til Dagens Pris. Hoveriet afløstes med en fast Pengedydelse undtagen Høst- og Hegnsarbejdet. Særlig det sidste antog et betydeligt Omfang med de mange nye Skel, der skulde rejses, men det kunde saa til Gengæld udføres paa Tider, da der ikke var noget andet at gøre, og desuden var det gjort een Gang for alle og fik saaledes Ende i Tidens Løb.

Godsets Husmænd fordeltes nogenlunde ligeligt paa Byerne. Der sørgedes for, at hvert Hus fik et mindre Jordtilliggende til Erstatning for den Græsningsret, som gik tabt ved Overdrevenes Udskiftning. Et passende Antal Skoler opførtes, og Jord udlagdes til Skoleholdernes Underhold, en veluddannet Jordemoder ansattes paa Godset, og der oprettedes et Hospital til Underhold for fattige gamle.

Det var Reventlows store Maal at gøre sine Bønder til hoverifri Arvefæstere eller Selvejere. Naar det ikke skete straks, var det fordi

han var en praktisk Idealist, der klart indsaa, at en gradvis, solid, men langsom Fremgang var at foretrække frem for en mere hovedkulds Metode. Det gjaldt for Reventlow om ikke at overspænde sine egne eller Bøndernes Evner.

Ved de stedfundne Ændringer kom Bønderne paa Fode, deres Velstand steg øjensynlig. For Reventlow var det i første Omgang et stort Pengeudlæg. 1788 var hans Gæld steget til den betydelige Sum 70 000 Rdlr. Godset gav vel nok saa meget mere end før, men alt anvendtes til at gennemføre Reformerne. Reventlow og hans Familie levede af hans Embedsløn. Men selv om Pengeforholdene til Tider kunde tyngde hans Sind, og hans Beregninger undertiden slaa fejl, saa tvivlede han dog aldrig om, at det i det lange Løb alligevel betalte sig at handle retfærdigt, og deri blev han heller ikke skuffet.

Blandt fremskridtsvenlige Godsejere var der almindelig Enighed om, at det vilde være af den allerstørste Betydning, dersom Kongen som Rigets største Godsejer gik foran med Reformer paa Krongodserne. Ved Samtaler med Kronprinsen søgte Reventlow at indgive ham denne Tanke, og han gik beredvilligt ind paa den. I November 1784 nedsattes da den saakaldte Lille Landbokommission, hvis Opgave var at forbedre »Vore Fæstebønders og Husmænds Vilkaar paa Frederiksborg og Cronborg Amter, saavidt muligt ved den fordelagtigste økonomiske Indretning og ved efter Omstændighederne, især hvor det kan ske uden Afgang udi Vores Indkomster, at forunde dem Ejendomsdom«.

Kommissionen kom til at bestaa af de to Reventlower, Amtmand H. Lewetzau, Etatsraad W. A. Hansen og Justitsraad N. Hammeleff, der tillige var Kommissionens Sekretær. Endvidere fik Kommissionen Raadighed over 30 000 Rdlr. aarlig indtil videre for at kunne bestride de nødvendige Udlæg, som Forandringerne vilde medføre.

Saa ofte Reventlow kunde afse Tid dertil, berejste han nu de to Amter for med egne Øjne at sætte sig ind i Forholdene. Krongodset i de to Amter bestod af 8281 Tdr. Ager- og Engs Hartkorn, paa hvilket der boede 1327 Gaardfæstere og 2036 Husfæstere. Man gik først i Gang med Udskiftningen. Jorden opmaaltes og takseredes, ikke blot efter dens øjeblikkelige Tilstand, men ogsaa efter, hvad den ved pas-

sende Forbedringer kunde blive til. Man lagde Vægt paa, at hver Mand kunde faa sin Jord samlet paa eet Sted og i en passende bekvem Figur. De med Hensyn til Bygninger daarligste Gaarde udflyttedes og besattes fortrinsvis med yngre Mænd. Bønderne var her som alle andre Steder, hvor de gennem Aarhundreder havde været vant til at bo i tæt sammenbyggede Byer, ret uvillige til at flytte ud.

1790 var Udskiftningen til Ende undtagen i Tibirke By, der var ødelagt af Sandflugt. 350 Gaarde og over 300 Huse var udflyttede. Udflytterne fik hver 150—175 Rdlr. i Understøttelse, det fornødne Tømmer samt efter Omstændighederne Frihed for Skatter og Landgilde eet eller to Aar. Bønderne opmuntredes paa flere Maader til at indhegne deres Marker enten med Stengærder eller med levende Hegn. De gik da ogsaa saa ivrigt i Færd med dette Arbejde, at der 1790 var rejst ikke mindre end 21 Mil Stengærder og plantet en Mængde levende Hegn.

Hoveriet plejede ikke at være saa svært paa Krongodserne, men var dog til Plage og Tidsspilde ved den lange Hovvej, mange Bønder havde. I Frederiksborg Amt var der Bønder, som havde en Hovvej paa ca. 8 Mil hen og hjem. Det godtgjordes ved Beregninger, at hvert Læs af Kongens Hø kostede Bønderne 19 Mark at frembringe, mens man kunde købe Hø paa det frie Marked for 10—13 Mark pr. Læs. Kommissionen lagde derfor Vægt paa at befri Bønderne for Hoveriet. I Kronborg Amt blev de da ogsaa helt fri mod at betale 10 Mark aarlig i Hoveripenge pr. Td. Hartkorn, hvorimod de i Frederiksborg Amt vedblivende skulde høste en Englod og derfor nøjes med at betale 9 Mark pr. Td. Hartkorn aarlig i Hoveripenge. Hoverifrihed fik de først, efterhaanden som de blev Selvejere. Ved Hoveriets Afløsning paa nævnte Vilkaar viste det sig senere, at Kongens Kasse havde en Fordeel paa ca. 6000 Rdlr. aarlig. Naturaltienden afløstes med en fast aarlig Ydelse efter Kapitelstakst. Man lærte Bønderne Kobbelfrug, hvorved deres aarlige Foldudbytte gik betydeligt i Vejret.

Da Husmandsklassen var nyttig ikke alene ved sit Arbejde, men ogsaa ved at afgive de fleste Soldater, afsattes paa hver Gaardslod et til to Husmandssteder paa hver 1½ Td. Land af bedste Jord. Af Amternes 35 privilegerede Kroer nedlagdes de 13 efterhaanden, som Besid-

der døde, og det bestemtes, at der skulde være i alt 69 Skoler, hvoraf de 34 opførtes af ny. Alt i alt kostede de iværksatte Foranstaltninger lidt over 279 000 Rdlr., men forøgede Kronens aarlige Indtægter med omtrent 27 000 Rdlr. Hvis man fra denne Forøgelse trækker Renten (4 pCt.) af de 279 000 Rdlr., giver det en Nettoindtægt af ca. 16000 Rdlr.

Det endelige Maal var ogsaa her at gøre Bønderne til Selvejere eller, hvad der ansaas for lige saa godt, Arvefæstere med Ret til at pantsætte og sælge. For at hindre Misbrug af den kongelige Naade sattes dog visse Betingelser, som skulde være opfyldt, før Skøde kunde udstedes. De vigtigste af disse var, at Gaardens Tilliggende skulde være indhegnet, at Gaardens Bygninger skulde være vel vedligeholdte eller, hvis det var en Udflytter, helt opbyggede, at Besætning og Redskaber var komplette, og at Gaarden var fri for Restancer af nogen Art.

15. August 1788 fik de første 15 Bønder ved en Fest paa Frederiksborg Slot deres Arvefæsteskeder overrakt. Slotspræsten Provst Rehling og Reventlow talte ved denne Lejlighed. Rørt til Taarer udtalte Reventlow, at Bøndernes Vel efter Kongens Befaling havde været Kommissionens vigtigste Øjemed, og hvilken Glæde det havde været ham og hans Fæller i Kommissionen at adlyde denne kongelige Befaling, der vilde lægge Grunden til saa mange Familiers Velstand. Dernæst skildrede han sit Haab om, at disse Forbedringer vilde virke til Fremme af Flid, Dygtighed og menneskeværdigt Liv og priste Selvejet i følgende Vendinger: Saa lykkelig, som endog en Del Bønders Tilstand som Fæstebønder er i disse Amter, saa vil den dog blive langt bedre, naar de erholde Ejendom, thi de blive derved forvissede om, at alle deres Forbedringer komme dem selv og deres Børn til Nytte og opmuntres derved til fordoblet Arbejdsomhed. De kunde ikke mere frygte den Skæbne, som er overgaaet nogle af deres Brødre, i Tiden at skulle afhændes til Proprietærer (private Godsejere) og da tabe de Fordele, som de og deres Forfædre som Kongens Bønder hidtil have nydt. Om Vanheld skulde træffe dem, kunne de, som erholder deres Gaard skænkede som Ejendom, let paa Gaarden erholde det Laan, som de kunne behøve, uden Frygt for, at saadant Vanheld skulle fortrænge dem fra deres Hjem, da disse Amters lykkelige Beliggenhed

mellem Residensstaden og den nærsomste Købstad i Riget og de taalelige Afgifter giver den sikre Forvisning, at Bøndergaarde ville komme i høj Pris. De kunne ikke frygte ved Dødsfald at se deres efterladte satte tilbage ved høje Fæster (Indfæstninger), som saa gode Gaarde ellers billigen maatte svare, men naar de svare deres Afgifter og forrette deres bestemte Hoveri og ved Tiltrædelsen svare en ringe Kendelse, saa er de de roligste og lykkeligste Mennesker paa Jorden, hvis Lykke ingen dødelig kan eller tør forstyrre Guds Velsignelse har vi sporet i alle Foretagender, Øvrighed og menige Mand, den ville vi og erkende og tilbede os fremdeles, og han vil vist gøre disse Bønder til et Eksempel for Danmark, som af deres Brødre vil følges og gøre den i fordums Tid miskendte Bondestand til et arbejdsomt, et lykkeligt og et kækt Folk, af hvis Velstand alle andre Stænder vil tage deres Udspring, paa hvis Troskab og Mod Kongen kan lide som paa det sikreste Værn.

Gaardene overlodes Fæsterne og deres Arvinger som uryggelig Ejendom. Kongen forbeholdt sig Jagtretten og 1. Prioritet i Gaarden. Arvefølgen skulde være den samme som ved andre Selvejergaarde. Efter seks Aars Forløb maatte Ejeren sælge og købe Jord, dog at ingen Gaard blev paa over 16 eller under 3 Tdr. Hartkorn. Ved Ejer skifte skulde for en almindelig Gaard betales en Afgift af 3 Rdlr. til Kongens Kasse. Bønderne skulde i tyve Aar frit have udvist Hjul- og Gavntømmer fra de kongelige Skove. De skulde finde sig i at afgive Grus til Vejenes Vedligeholdelse, hvis der fandtes saadant paa deres Grund. Fællesskab maatte ikke indføres paa ny, og iøvrigt skulde de bære de Skatter og offentlige Byrder, som paahvilede alle andre Bønder.

Reventlows Forvisning om, at Gaardene vilde stige i Værdi, slog til. 1790 var Prisen paa en almindelig Gaard paa Godset ca. 600 Rdlr. En halv Snes Aar efter var Prisen oppe paa ca. 4000 Rdlr. Hertil hjalp dog ikke blot den bedre Drift og dette, at Overdrevene nu kunde tages under Plov, men ogsaa de stigende Priser paa Landbrugsprodukter. Denne Stigning havde selvsagt den allerstørste Betydning for hele Reformværket.

Kommissionens Virksomhed udstraktes ogsaa til andre Krongodser.

Baadesgaards Gods paa Lolland, 806 Tdr. Hartkorn med 85 Gaardmænd og 110 Husmænd, forbedredes under Ledelse af Ridefoged Thorkild Baden, som havde forestaaet de berømte Reformere paa Bernstorffs Gods. 1791 fik disse Bønder Arvefæste, og i Løbet af ca. 15 Aar arbejdede de sig op fra Prakkere til velstaaende Folk. Kronsgodset i Odsherred, ca. 700 Bøndergaarde, reformeredes efter Joh. L. Reventlows Planer. Sorø Akademis Gods, over 4000 Tdr. Hartkorn, hvis Beboere, ca. 400 Gaardmænd og ca. 600 Husmænd, var forarmede af Hoveri, Ægt og daarlig Godsstyrelse, blev taget under Behandling 1790. Ogsaa paa Universitetets og Kommunitetets Gods arbejdede man, overalt med god Frugt.

Nævnes bør ogsaa Reventlows Arbejde for Selvejendoms Fremme ved andre Lejligheder. Han udvirkede f. Eks. at Bønderne paa Stangerup Gods, der skulde sælges, fik Kongens Garanti for deres Bud paa Godset, saa de kunde blive Selvejere. 97 Bønder købte Godset for 76 000 Rdlr., og Reventlow hjalp dem med Udskiftning og Omlægning af Driften. Da Vartov Gods skulde sælges, købte Kongen det for 53 000 Rdlr. og overlod det til Bønderne for samme Pris paa den Betingelse, at det skulde reformeres.

Til de gode Frugter af dette Arbejde maa ogsaa regnes det, at adskillige private Godsejere rundt om i Landet tog ved Lære og indførte Forbedringer paa deres Godser. Nogle af disse Forsøg faldt dog uheldigt ud, nærmest fordi de ikke var grundige og omfattende nok. Nogle Steder udskiftede man og gik over til Kobbelbrug, men beholdt Livsfæstet og det ubestemte Hoveri, andre Steder gav man Bønderne Arvefæste, men lod alt det øvrige bestaa.

Man vil forstaa, at alt dette gav Rentekammeret en god Del at tage sig af, og Reventlow var ofte den meste Tid af Døgnet lænket til Skrivepulten.

III.

DEN STORE LANDBOKOMMISSION

Ved Regeringsskiftet i April 1784 faldt Klokken i Slag, og det varede da heller ikke længe, før den begyndte at slaa. De konservative, der ikke troede paa, at Bønder kunde lære at staa paa egne Ben, og mente, at Godsejeren ejede Bøndernes Arbejdskraft ligesaavel som Jorden, betragtede Reventlow og hans Meningsfæller som farlige for Staten, Omvælttere, der vilde bringe Riget til Afgrundens Rand, om de fik Lov til at fuldføre deres vilde Planer. Ogsaa i Statsraadet fandtes Folk, der betragtede alt for vidtgaende Reformere med bange Blikke. De stod paa Skillevejen ligesom Henrik Stampe, der tidligere havde skrevet: »Hvilket, der mest kommer overens med vores Statsforfatning og er mest fordelagtigt for Jordegods, enten at Bøndernes Frihed mere og mere indskrænkes, eller at den mere og mere udvides, det er et Problem, som jeg ofte haver tænkt over og betragtet fra begge Sider, men endnu ikke finder mig i Stand til at opløse eller kan bestemme mig til noget vist udi. Dersom Bondens Frihed meget udvides, kan det let hænde, at adskillige Godser blive forladte og blottede for Mandskab og derved aldeles ødelagte. Indskrænkes Bondens Frihed alt for meget, betages han al Kappelyst og Stræbsomhed, den naturlige Ild slukkes hos ham, og han forfalder efterhaanden til en skadelig Lige-gyldighed og Dovenskab«.

Saaledes saa Sagen altsaa ud set fra en høj Embedsmands Side. For megen Frihed er skadelig for Staten, for megen Tvang er skadelig for Bonden. Den samme Mand, der ellers var klar over, at »Ejendomsret har en utrolig Virkning hos en Bonde«, tilraadte Stavnbaandsudvidelsen 1764, der gik ud paa, at Godsejerens Ret over det unge Mandskab paa Godset skulde begynde allerede ved det 4. Aar.

Set fra Godsejernes Standpunkt laa det centrale i Betragtningen af

Stavnsbaandet. Konservative Godsejere holdt paa, at det i sin Tid blev indført for at hjælpe Landbruget, og den Ret, de derved havde faaet over Godsets Mandskab, hørte til Godsejernes velerhvervede Rettigheder, som Staten ikke igen kunde ophæve uden at gaa Godsejerne for nær, og hvis den gjorde det, vilde disse være i deres gode Ret til at stille Modkrav. De havde købt deres Gods »med paaværende Mandskab efter hoslagt Liste« og paataget sig at garantere Staten, at de Skatter og Rekrutter, Godset var skrevet for, blev rigtig leverede, men dette kunde de ikke, naar man tog Retten over Mandskabet fra dem. Bevidst eller ubevidst blandede man Begreberne Vornedskab, Livegenskab og Stavnsbaand sammen. Det Modkrav, man fra Godsejernes Side agtede at stille, hvis Stavnsbaandet skulde afskaffes, var at saa skulde tillige de gamle bondebeskyttende Indskrænkninger i Godsejers Ret til at gøre med Bondejorden, hvad han vilde, ogsaa forsvinde. Skulde Bonden have Frihed, skulde Godsejeren ogsaa have det, sagde man. Det lød bestikkende nok i mange Øren.

Det er dog Stampe, som først med al den juridiske Autoritet, han kunde opbyde, fremsatte en anden Opfattelse af Stavnsbaandet, der gik ud paa, at Stavnsbaandet var en ren militær Indretning, der var indført, fordi Staten skulde have Soldater. Det var ud fra denne Betragtning, at han modsatte sig Stavnsbaand for Kvinder. Vornedskabet var en Pligt mod Godset. Det gjaldt kun for den gamle sjællandske Lovs Omraade og ophævedes af Frederik IV 1702. Stavnsbaandet var en Pligt mod Staten. Den Ret, Godsejeren ifølge Stavnsbaandet har over Mandskabet, kom af, at han skulde garantere, at de Karle, som var opført paa Reserverullerne, ogsaa var til Stede. Hartkornet var altsaa Udskrivningsgrundlag. Men deraf følger, at hvis Staten ændrer Udskrivningsgrundlaget og fritager Godsejerne for deres hidtil hafte Ansvar, saa ophører ogsaa deres Ret over Mandskabet. Stavnsbaandet kan altsaa hæves, uden at man gaar Godsejernes Ret for nær.

Begge Betragtninger lider af en vis Ensidighed, naar man betænker, hvordan Stavnsbaandet blev til, men Stampes Betragtning var den bekvemmeste for Staten, og det blev da ogsaa den, som sejrede, uden at Godsejernes velforstaede Interesser led den mindste Skade, tværtimod tør man vel nok tilføje.

Saa længe Reventlow holdt sig til blot at indføre godsejerlige Reforme paa Krongodserne, var der ikke saa stor Fare paa Færde, men man vidste jo, at hans Planer gik langt videre, at »denne urimelige, ukyndige Mand« for at tilfredsstille sin »Forfængelighed« ved at optræde som Reformator ikke vilde tage Betænkning at »tilintetgøre Godsejernes Tilværelse og ødelægge Statens Hjælpekilder«. Reventlow ansaas saaledes i visse Kredse for en yderst farlig Mand. Der blev da ogsaa gjort Forsøg paa at faa ham fjernet fra sine Embeder, men det lykkedes ikke, da Kronprinsen stod paa Fremskridtets Side og desuden ikke kunde lide ham, der blev foreslaaet som Reventlows Afløser. Men der var stor Glæde i konservative Kredse, hver Gang det lykkedes at spænde Ben for Reventlows frygtede Planer. »I Dag blev Danmark endnu reddet af Rævens Klo« hed det ved en saadan Lejlighed, da det lykkedes at faa Kronprinsen til at gaa imod Reventlow. Men det var altsammen kun Galgenfrist.

Reventlow vidste fuldt ud, at han havde mægtige Modstandere, og han var derfor enig med den besindige Bernstorff i, at det ikke var værd at forhaste sig, da Tiden aabenbart arbejdede Fremskridtet i Hænde. Det blev da Kronprinsens Iver for Sagen, der gjorde Udslaget. Schimmelmann, der var Leder af Finanskollegiet, skriver, at Kronprinsen var »kun alt for ivrig i denne Sag, og man har Møje med at holde ham fra at handle overilet deri«.

1783 havde en Herredsfoged Bjering i Viborg til Rentekammeret indsendt et Forslag om, at de Taksationsmænd, der anvendtes ved Behandlingen af Bøndernes Dødsboer; og som valgtes dertil af Godsejeren, som jo var Skifteforvalter paa sit Gods, fremtidig skulde vælges af Retten for at undgaa Partiskhed i Behandlingen af saadanne Sager, der netop hørte til dem, hvor Godsejernes Vilkaarlighed havde det største Spillerum. Rentekammeret bad Amtmændene erklære sig, men de var langt fra enige om Betimeligheden af nogen Ændring i den gældende Praksis, hvorfor Rentekammeret henlagde Sagen. Da Reventlow fik Ledelsen, tog han Sagen op igen og bad to af Landets mest ansete Jurister udtale sig om den. Det var Generalprokurør O. L. Bang og Kammeradvokat Christian Colbjørnsen. De to Jurister var enige om, at den gældende Praksis var skadelig for Fæstebønderne,

idet Herremændene ved den var i Stand til forlods at tildømme sig Erstatninger for Gaardenes Foringelse, hvorved de blev Dommere i deres egen Sag, noget, som Danske Lov ellers forbyder. Colbjørnsen

(Kridttegning af Jens Juel).

Reventlows Søster, Louise Stolberg.

skrev: Fæstebøndernes Rettigheder bør bestemmes ved Lov, og denne maa, da den skal beskytte en ringere Stand mod en mægtigere, gives en saadan Styrke og Fasthed, at denne sidste ikke ved sin Vælde og hins Svaghed skal kunne rokke ved den eller hindre dens alvorlige Haandhævelse.

Denne Opfattelse faldt nøje sammen med Reventlows, og da han i Juli 1786 mundtlig forebragte Sagen for Kronprinsen, lagde han denne paa Sinde, hvor vigtigt det var at faa Fæstebønderne ordentlig lovbeskyttede, men han undlod heller ikke at gøre opmærksom paa de Vanskeligheder, der var forbundet dermed. Det er Kronprins Frederiks store Hæder, at han straks vilde have begyndt paa Værket trods alle Vanskeligheder, idet han skal have udtalt: »Det forekommer mig, at i en saa vigtig Sag, hvor det gælder hele Landets Vel, bør man ikke lade en eneste Dag gaa tabt. Kan man ikke lige saa godt tage fat derpaa i Morgen som i Overmorgen«.

Reventlows Hjerter fyldtes med Jubel, hvad man ser af et Brev, han straks efter skrev til sin Søster: »Guds Velsignelse, Frihedsbudskabet er kommen. Der ligger hele Stadsen, Lænkerne, Aaget, de lange Piske, Træhestene, den spanske Kappe, borte er de. Hurra! Hurra! Raab og skrig mig det højt i Møde, for at vore Stemmer kan forene sig, hvor de store Herrer med de blaa Baand sidder og korsrer sig over de vidunderlige Ting Der ligger det gamle Stads, jeg har revet det ned med Tænderne, med Hænder og Fødder, jeg vil nu brænde det og kaste Asken i Havet, putte det i en Blykasse, at det kan synke ned til Jordens Indvolde Hos mig skal hverken Legeme eller Sjæl hvile, før det hele Værk er fuldbragt, før Trældommens Tempel er nedbrudt og Frihedens er opbygget!«

»Kæmpen« — et af Reventlows Kælenavne i Familien — lagde straks Haanden paa Værket. I en udførlig Forestilling, dateret 11. Juli 1786, gjorde han Rede for hele Spørgsmaalet og fremhævede, hvad der burde gøres. Efter at Sagens Forhistorie er omtalt, hedder det, at det omtalte Punkt ikke er det eneste, men at Godsejernes, Fæstebøndernes, Husmændenes og det ved Fødestavnsplichten bundne Mandskabs Rettigheder og Pligter imod Staten og imod hinanden indbyrdes i mange Henseender trænger til nøjere Bestemmelse. Vel indser de fleste Proprietærer (Godsejere), at deres egen Velstand beror paa Bøndernes, og selv om der kun er faa, som benytter sig af Lovens Tavshed til at undertrykke deres Bønder, saa er der dog nogle, og Antallet af de Bønder, som det gaar ud over, ikke saa lille. Mange ellers gode Proprietærer maa overgive deres Gods til Forvaltere eller Forpagtere, en

Klasse af Mennesker for en stor Del uden Opdragelse og uden anden Hensigt end hastig at berige sig selv. Derfor er det nødvendigt, at der sættes den snævrere mulige Grænse for al Vilkaarlighed. Det er saaledes uvist:

1) om en Proprietær har Lov til at lade sine Bønder gøre mere Avls-
hoveri, end hvad der fra Arilds Tid har været Sædvane. De gældende
Forordninger tier derom, og dette benyttes til at paastaa sig Ret til
Opdyrkning af nye Marker, Opførelse af nye Gaarde og alt det Ar-
bejde, der foraarsages ved Driftens Omlægning.

2) om Proprietæren har Ret til at tvinge nogen Karl til at tage Gaard,
hvad næppe kan godtgøres af Loven, og paa hvilke Vilkaar han maa
gøre det.

3) om Fødestavnsrettigheden strækker sig videre end til dem, som
enten er Soldater eller ogsaa kan blive det, eller ogsaa til dem, som
har udtjent, har fyldt deres 40. Aar eller er utjenstdygtige.

4) hvorvidt Bondens Forpligtelser strækker sig, naar Gaarden skal
flyttes ud, og hvad Godtgørelse han kan fordre.

5) hvorledes den Paragraf i Loven, der tillader en Godsejer at tage
af sine Bønders Jord mod billig Afslag i Skatter og Landgilde, nøjere
skal forstaas, da Indfæstningen, Hoveriet, de af Bonden foretagne For-
bedringer paa Jorden og det Driftsoverskud, som tilkommer ham, og
saa bør tages i Betragtning.

6) hvorvidt den Hørighed og Lydighed, Bonden efter Loven er sin
Husbonde skyldig, skal strække sig.

7) om det er retfærdigt, at Godsejeren er Skifteforvalter og som saa-
dan behandler sine Fæsteres Dødsboer, hvorved han bliver Dommer
i sin egen Sag.

8) om en Bonde kan tvinges til at betale Bygfæld (Erstatning for
Foringelse) af Gaarden, naar han har modtaget den uden Syn og tit
med større Fæld, end han forlader den. Der aabnes herved Godsejeren
Adgang til uden Hinder at bemægtige sig den værgeløse Bondes Ejend-
dom.

9) om en Godsejer, naar han vil sætte en Bonde fra Gaarden, har
Lov til at skrive Gaard, Besætning og Indbo, og saa sætte ham ud,
hvorved Dommen udføres, før den er faldet. Paa den anden Side kan

en daarlig Fæster forøde baade Gaard og Besætning under en langvarig Rettergang.

Disse og endnu flere Punkter trænger til nøjere Bestemmelse for at sætte i Sikkerhed saavel Godsejernes og Bøndernes Ejendomme som og Deres Majestæts Kollegier og Domme imod den nærgaaende Bebrejdelse at handle vilkaarlig med Deres Majestæts Undersaatters Ejendomme, store eller smaa. Det gælder i disse Punkter om de fleste af Deres Majestæts danske Undersaatters personlige Frihed og om deres Ejendomsret, de helligste Rettigheder, som i en saa oplyst Tidsalder og under Deres Majestæts milde Scepter af ingen Undersaat burde kunne krænkes uden at finde kraftig Modstand i Loven, og uden at den fortrængte, især den fattige og enfoldige, uden vidtløftige og overlegne Bekostninger kunde finde Retten aaben for sig.

Reventlow foreslaar derfor nedsat en Kommission af Embedsmænd, Jurister og Godsejere, som skal overveje og give Forslag til en nøjere Bestemmelse af de Rettigheder og Pligter, som maatte forblive mellem Godsejere og Fæstere, efter at Vornedretten 1702 er ophævet. Da de Sager, Kommissionen skal behandle, er af yderste Vigtighed for hele Folket, foreslaas det befalet, at dens Forhandlinger skal offentliggøres paa Tryk.

I Statsraadet var der selvsagt hos de konservative Medlemmer store Betænkeligheder ved at fremme dette Forslag, og Reventlow har sikkert gaaet i stor Spænding for, hvordan Udfaldet vilde blive. Da det kom til Stykket, turde dog ingen for Alvor modsætte sig, at en saadan Kommission blev nedsat, og Beslutningen gik igennem. Næppe havde Reventlow faaet dette at vide, før han skriver til sin Søster: »Det samme Hurra som for tre Uger siden tilraaber jeg Dig i Dag. Alt er afgjort til de gode, fromme Bønders Bedste. Du skal endnu faa noget at høre fra mig og omsider komme til at indrømme, at min Kærre er blevet til en Triumfvogn, hvis Hjul er smurt ikke med Blod, men med Forvalteres og Forpagteres overflødige Fedt!«

Den kgl. Resolution om Nedsættelsen af den foreslaede Kommission faldt 25. August 1786. Reventlows Forslag toges tilføje i alle Henseender. Denne saakaldte store Landbokommission kom til at bestaa

af 16 Medlemmer. deraf tre af Kancelliets Embedsmænd (Luxdorp, Aagaard og O. L. Bang), tre af Rentekammerets (Reventlow, Erichsen og Hansen), fire Jurister (Cordsen, Bartholin-Eichel, Fridsh og A. Bang), fire Godsejere (Scheel-Plessen, Lehn, Quistgaard og Wormskjold), som militær sagkyndig Generalauditør Bornemann og endelig som Medlem og Sekretær Chr. Colbjørnsen. Bortset fra Reventlow er Colbjørnsen den, som tydeligst har sat sit Præg paa Kommissionens Arbejde. De to Mænd kendte hinanden, idet Colbjørnsen som Kammeradvokat var en Slags juridisk Raadgiver for Rentekammeret og de andre Kollegier. Paa dette Tidspunkt havde han dog trukket sig tilbage fra al Embedsvirksomhed og havde bosat sig paa en Bondegaard i Nordsjælland, da Reventlow fik ham kaldt tilbage til fornyet Virksomhed. De to Mænd var meget forskellige af Karakter, og det tjener dem begge til Ære, at de trods alle Kanter og Forskelle kunde arbejde saa godt sammen, som de gjorde. Reventlow var som tidligere antydet tyskpaaavirket, højadelig Storgodsejer, Colbjørnsen norskfødt, borgerlig Embedsmand. Mens Reventlows vigtigste Bevæggrund var en oprigtig Kærlighed til de smaa og svage, arbejdede Colbjørnsen ud fra en vis Modvilje imod de store og stærke, der skød sig ind som et isolerende Lag mellem den enevældige Kongemagt og den brede Befolkning og derved hindrede, at det Demokrati, Enevælden indebar, kunde komme til fri Udfoldelse. Begge var de enige deri, at Bonden vel skulde udfries af det personlige Afhængighedsforhold, hvori han stod til Godsejeren, men de gamle Love, som gennem Aarhundrede havde opretholdt Bondestanden, skulde bevares. Det var Colbjørnsen, der som Jurist satte Kommissionens Vedtagelser i Lovform.

Den store Landbokommissions Nedsættelse vakte baade Bekymring og Begejstring. Den offentlige Diskussion af Landbospørgsmaalene flammede heftigt op. De konservative kaldtes nu for Alvor til Kamp for Alter og Arne, og Frihedsmændene, som ikke mindre følte Øjeblikkets Storhed, sparede sig heller ikke. Mens Bølgerne saaledes i Pressen gik højt, fandt der omkring Kommissionens grønne Bord en Debat Sted, der i kort Begreb var en Gentagelse af den offentlige Drøftelse, som i de sidste 30 Aar havde fundet Sted. Kommissionen

var med Overlæg sammensat saaledes, at alle Synspunkter kunde komme til Orde, uden at man dog behøvede at frygte for det endelige Resultat.

Allerede i dens første Møde fremlagde Colbjørnsen en Betænkning angaaende de fleste af de tvivlsomme Punkter i Bondens Retsstilling, som Reventlow havde fremdraget i sin Forestilling, og i næste Møde fremkom ikke mindre end otte af Medlemmerne med deres skriftlige Bemærkninger dertil. Man overlod nu Colbjørnsen det Hverv at forfatte et Udkast til en Lov angaaende disse Punkter. Colbjørnsen forelagde sit Arbejde 24. Maj 1787, og det vedtoges af Flertallet at indstille det til Regeringen. I Statsraadet vakte Forslaget baade Kritik og Modsigelse, men vedtoges dog og udkom som de to berømte Forordninger af 8. Juni 1787. De maa altsaa siges overvejende at være Colbjørnsens Værk.

Den ene af disse Forordninger fastsætter Fæsterens Rettigheder overfor Godsejeren og maa sikkert siges at være en af de vigtigste sociale Love, Enevælden har udgivet. Det bestemmes, at der fremtidigt ved Indgaaelse og Ophør af et Fæsteforhold skal foretages et uvildigt Syn over Gaardens Tilstand, saaledes at det kan fastslaaes, om Gaarden er blevet forbedret eller forringet i den forløbne Tid. I første Tilfælde skal Bonden og i andet Tilfælde Godsejeren have Erstatning. Sagen skal afgøres af en uafhængig Dommer. Det fastsættes endvidere, i hvilken Tilstand med Hensyn til Bygninger, Besætning, Redskaber og Sædekorn en Fæstegaard skulde være ved Fæstets Begyndelse, og hvilke Afslag i Landgilde og Hoveri Fæsteren kunde tilkomme, hvis Gaarden ikke opfyldte Betingelserne. Udsættelse af Fæstere og Behandlingen af Fæsternes Dødsboer skulde fremtidig ske ved Rettens Folk, og Godsejeren fik Pligt til at underholde den udsatte Fæster og hans Familie, til Dom var faldet i Sagen. Ligeledes forbødes det for Fremtiden at straffe Bønderne paa egen Haand med Fængsel, Træhest, Halsjern, Prygl o. s. v. — Den anden Forordning af samme Dato giver Bestemmelser om, paa hvilke Betingelser Godsejeren maa tage Jord fra Bonden, og i hvilket Omfang Bonden skulde medvirke ved Gaardens eventuelle Udflytning.

Endnu inden disse Forordninger udkom, var Kommissionen gaaet i

Gang med Stavnsbaandsspørgsmaalet. Reventlow havde udarbejdet en udførlig Plan, som blev Grundlag for Forhandlingerne. I selve Kommissionen tog kun et Medlem til Orde imod Stavnsbaandets Afskaffelse, flere Medlemmer ytrede deres Betænkeligheder. De højeste militære Myndigheder udtalte kraftigt deres Mishag med Reventlows Plan, af hvis Virkeliggørelse de spaaede Hærens Svækkelse, Agerdyrkingens Ødelæggelse og Sædernes fuldkomne Fordærvelse. Baade Reventlow og Colbjørnsen søgte at berolige dem, og det endte da med, »Fjerhattene« trak paa Skuldrene og forbeholdt sig Frihed for alt Answer. I Kommissionen gik Sagen sin Gang med Betænkninger og Modbetænkninger, indtil man i Marts 1788 kom saa vidt, at man kunde overdrage Colbjørnsen at udforme et Forslag til en Indstilling, hvilket han gjorde med vanlig Dygtighed. 28. April underskrevs den af samtlige Kommissionsmedlemmer undtagen tre (Aagaard, Lehn og Quistgaard). Den første havde ikke taget Del i Forhandlingerne, den anden nærede Betænkelighed ved Maaden, og den tredje var ganske imod Stavnsbaandets Afskaffelse.

I Statsraadet slog Rosenkrantz og Schack-Rathlou det sidste Slag imod Friheden, men det var forgæves. Det vedtoges at gøre Kommissionens Indstilling til Lov, og saaledes udkom da den mindeværdige Forordning af 20. Juni 1788, der patetisk udtrykt »løste Bondens Læner og afskaffede Aarhundreders Ufrihed og Misbrug«. I Kancellisproget fik den følgende Form: Da Bondestanden indbefatter den talrigste Del af Landets Indbyggere, og da Statens Styrke saavel i Henseende til Forsvarsvæsenet som den almindelige Velstand fornømmelig beror paa denne Stands Vindskibelighed, Mod og Fædrelandskærlighed, saa kan Vi ikke gøre et for Os selv kærere og for det almene gavnligere Brug af Vor kongelige Myndighed end at anvende samme til at opmuntre disse borgerlige Dyder ved omhyggelig at beskærme og med Kraft at haandhæve Bondestanden i dens Rettigheder, især den personlige Frihed, som af Kong Frederik IV er skænket ved Forordning af 21/2 1702 (Vornedskabets Ophævelse). Og da Vi have befundet, at det Stavnsbaand, som for nærværende Tid hefter Bønderne i Danmark til det Gods, paa hvilket de have fyldt det fjerde Aar, har sin Grund i den Indretning ved Landmilitsen, at Jorddrotterne har været

pligtige til at fremstille det til Krigshærens Vedligeholdelse fornødne Mandskab i Forhold til deres Ejendoms Hartkorn, saa ville Vi aller-naadigst fritage Jordegods-Ejerne fra at levere Folk til Krigstjenesten, hvilken herefter skal fordres som en almindelig personlig Pligt imod Konge og Fædreland.

Dette betød, at Soldaterne ikke mere skulde udskrives efter Hartkorn, men efter Folketal og udtages ikke af Herremanden, men af en Session. Dette var Reventlows Indsats. Den store Frygt, de konservative nærede for, at Bønderne, naar de blev fri, i stor Mængde skulde flytte fra de daarlige Egne og Godser og hen til de bedre, var Aarsag til, at der ikke kunde gives fuld Frihed med eet Slag. Stavnsbaandet hævedes for alle, der havde udtjent deres Soldatertid, og for alle dem, der var under 14 og over 36 Aar. De øvrige blev fri i Løbet af 12 Aar, saaledes at 1. Januar 1800 ophørte al Heftelse til Godserne. De militærpligtige fik dog heller ikke da hel Frihed, idet de ikke uden Amtmandens Tilladelse maatte flytte uden for Amtet, men det, der var Hovedsagen, Godsejerens Magt over Bonden, forsvandt. Jorddrot og Fæster blev nu frie og lige Parter i et Kontraktforhold, hvor de gensidige Rettigheder og Pligter var nøje bestemt.

Stavnsbaandsforordningen modtoges af alle frisindede med uhyre Jubel, og de Mænd, der som Reventlow og Colbjørnsen havde haft Del i dens Tilblivelse, hyldedes overalt. Ogsaa Regeringen lønnede dem. Colbjørnsen blev til Tak for sit udmærkede Arbejde udnævnt til Generalprokurør, et overmaade fornemt Embede, der kun betroedes til Landets fineste Jurister, idet Generalprokurøren var Regeringens juridiske Raadgiver og Lovforfatter. Reventlow, som hidtil havde været benævnt som første Deputeret i Rentekammeret, blev nu udnævnt til Præsident. Hans Nærværelse der var jo stadig nødvendig for at overvaage, at Udviklingen gik i den rigtige Retning. Efter at Stavnsbaandssagen var afsluttet, indstillede Landbokommissionen sit Arbejde og genoptog det først i Februar 1790. Men derfor laa Landbosagen ikke stille. Kancelli og Rentekammer vogtede stadig paa Bevælgelsen og sørgede for ved passende Forordninger at holde den inden for de ønskede Baner. Ved en Forordning af 16. Januar 1789 fastsloges

det, at den Regel i Danske Lov, som tillader en Godsejer at udsige en Fæster, naar han selv vilde bebo Gaarden, fremtidig kun skulde gælde for den Ejer, som selv havde overdraget Fæsteren Gaarden. Derved hindredes, at en Fæster kunde blive sat fra Hus og Hjem, fordi hans Gaard blev solgt til en anden Ejer, lige som der sattes en Stopper for det Misbrug, at Godsejeren kunde aftvinge en Fæster større Betaling for at blive Selvejer, end han ellers vilde have nødtigt at give. Forordningen af 19. Marts 1790 indskærper det gamle Forbud imod at fæste Gaarde ud paa Aaremaal eller paa Opsigelse. Bortfæstning af Bondejord skal som hidtil ske paa Fæsterens og hans Hustrus Levetid. Hermed rammedes en Pæl gennem Godsejernes Haab om, at der skulde blive indrømmet dem Forpagtningsfrihed. Forordning af 25. Marts 1791 tillod en Godsejer at nedlægge en Bondegaard, saafremt han i Løbet af tre Aar ikke havde kunnet finde en duelig Mand, som vilde overtage den i Fæste paa Vilkaar, som var godkendt af Mynstighederne, og der paa den nedlagte Gaards Grund oprettedes to Husmandssteder. Forordning af 15. Juni 1792 tillader Godsejerne at lægge en vis Mængde Bondejord ind under Parcelgaarde, der er udskilt fra andre Hovedgaarde, hvis det er Hensigten at drive dem uden Hoveri. Ligeledes tillades det Godsejeren, naar han vilde udskifte sine Bøndergaarde, at fordele Renterne af Omkostningssummen paa de Bønder, der nød godt af Foranstaltningen, og endvidere blev det for udskiftede Gaardes Vedkommende tilladt ved Fæsterskifte at betinge sig en noget højere Landgilde end den sædvanlige, ligesom det tillodes for Fremtiden at bortforpagte udskiftede Bøndergaarde, dog ikke for kortere Tid end 50 Aar. 1810 gaves der nye Regler for Udstykning og Sammenlægning af Bondejord, idet Maalet dog var, at Bøndergaardenes Tal ikke maatte væsentlig formindskes, og at ingen Gaard blev mindre, end at den kunde afgive et passende Underhold for en Gaardmandsfamilie, ligesom der gaves større Muligheder for Oprettelsen af Husmandssteder.

Disse Forordninger og mange flere udgør et helt nyt Lovsystem, hvis Maal er at lede Udviklingen ind i de rette Baner, at forebygge Misbrug og i nogen Grad at formilde Godsejerne og gøre dem vel-

villig stemt overfor det nye. Der krævedes en Reventlows aarvaagne Øje og faste Haand for at bygge den ny Tid op paa en forsvarlig Grund.

Hvordan Bønderne modtog Frihedsbudskabet, ved vi ikke meget om. Nogle vil paastaa, at de var saa temmelig lige glade med det hele. Men om det muligvis ogsaa har været Tilfældet straks, saa har det sikkert ikke været længe, inden de opdagede, hvilke Muligheder den ny Tingenes Tilstand har budt dem. Godsejernes Klager over, at Bønderne nu blev helt urimelige og umedgørlige, lod ikke vente paa sig.

De konservative Godsejere følte ingen Trang til at feste. De ansaa sig for dybt forurettede i deres fra Fædrene nedarvede Rettigheder og saa med stor Bekymring Fremtiden i Møde. Nogle fynske Godsejere havde Frimodighed nok til at lade Regeringen vide, at den ved Forordningen af 8. Juni 1787 havde »lagt en temmelig god Grund til Gods ejernes Ruin«, og at de derfor frabad sig flere af den Slags Love. Efter Danske Lov var det at laste Kongens Værk halsløs Gerning. De formastelige blev truet med Generalfiskaltiltale og slap kun, fordi de krøb til Korset og bad ydmygelig om Forladelse. Mere Opsigt vakte Sagen mod de jyske Proprietærer. De nørrejyske Godsejere havde været samlet til det sædvanlige aarlige Snapsting i Viborg, og her kom den ulmende Misfornøjelse kraftigt til Orde. 103 af dem besluttede da at overrække Regeringen et »Tillidsskrift«, hvori de frembar deres Klager. En Deputation blev sendt til Kronprinsen, der lige havde holdt Bryllup paa Gottorp og nu tilbragte sine Hvedebrødsdage paa Louisenlund uden for Slesvig. Kronprinsen trøstede de fremmødte Godsejere med, at det, som var fastsat ved kongelig Forordning, ikke kunde ændres, og at det, at Bønderne var fri, ikke var det samme som, at de ogsaa kunde gøre, hvad de vilde.

Hvad Tillidsskriftets Indhold angaar, da klager man ikke over Stavnsbaandets Ophævelse. Det hedder om Stavnsbaandsforordningen, at den har den prisværdigste Hensigt, nogen Forordning kan have, nemlig Menneskefrihed, og man kan kun lykønske sine Medborgere til dette Gode. Om Fæsteforordningen af 1787 hedder det derimod, at den vil koste mangen Godsejer den største Del af hans Velfærd, om alle dens Bestemmelser skal gennemføres til Punkt og

Prikke. Ligeledes klages der over Ophævelsen af Godsejernes gamle Øksneprivilegier og andre af de nye Forordninger, men det værste er dog, at disse arme Godsejere, som nu ser sig berøvede deres gamle, velerhvervede Rettigheder, ikke har faaet nogen Erstatning for alle deres Tab. De paaeper, at enhver Husejer i en Købstad har Ret til frit at leje sin Ejendom ud til hvem han vil, for hvad han vil og saa længe han vil, kun Godsejerne formenes Ret til at gøre sig deres Ejendomme saa nyttige, som de kan. De henviser til, hvordan deres Forfædre har ofret Liv og Blod for Konge og Rige og hvilke Vanskeligheder de nu har med deres urimelige Bønder. Under et tykt Lag af arveundersaatlig Hengivenhed ligger der altsaa en ram Kritik af Regeringens Holdning i Landbosagen.

Kronprinsen overgav Skriftet til Landbokommissionen, og Colbjørnsen fik Tilladelse til offentlig at gendrive det, hvilket han gjorde med al ønskelig Fynd. Han kunde næppe faa nogen Opgave, som laa bedre for ham. Han helliger sit Modskrift »til den oplyste Menneskelighed, den borgerlige Frihed og det danske Folk«. Hans Kritik havde baade Næb og Kløer. Den oplyste Menneskelighed saa rødt og lod ikke de arme jydsk Proprietærer dø i Synden. Der kom noget ud om, at ikke alle Underskrifterne under Tillidsskriftet var ægte. En Undersøgelseskommission blev nedsat. En af Proprietærernes Førere, den varmbloedige Kammerherre Lüttichau til Tjele og flere Godser, fremkom med nogle Ytringer om Colbjørnsen, som fik denne ikke mindre varmbloedige Mand til at anlægge Sag mod Kammerherren. Sagen kom paa Grund af sagsøgte adelige Stand straks for Højesteret. Lüttichaus Forsvarer udtalte, at Publikum i denne Sag var saa delt, at Tvedragten ytrede sig i alle Samkvem, saa man næppe kunde faa Lov til at være neutral. Den, som bebrejdede Colbjørnsen hans Voldsomhed og mente, at der dog i Proprietærernes Klager var noget berettiget, benævnes Aristokrat, og den, som mente, at Jorddrotternes Skrift var affattet i ubestemte og uforsigtige Udtryk og undskyldte Colbjørnsen med hans Temperament og Iver for den gode Sag, fik Navn af Demokrat. Der er her rørt ved det, som giver hele Sagen sin Betydning. Det var ikke blot to hidsige Mænd, som var tørnet sammen. Det var to Opfattelser, som havde staaet skarpt imod hinanden gennem over 30 Aar eller lige saa

længe, Landbospørgsmaalene havde været offentlig drøftede. Lüttichau idømtes en Bøde paa 1000 Rdlr. og fik sine Udtalelser om Colbjørnsen kendt døde og magtesløse. Som Tegn paa Unaade fratog Kongen ham hans Kammerherrenøgle. Lüttichau rejste til Tyskland, hvor der endnu var Plads til Herremænd af den gamle Skole.

Men det var ikke gjort med at drive en enkelt Godsejer ud af Landet. Det centrale i Proprietærernes Klage forblev Grundlaget for Godsejernes Politik ogsaa i Fremtiden, lige til Fæstevæsenet ved Tvangssalgsloven af 1919 endelig afskaffedes. Skal Bønderne have fri Raadighed over deres Personer, vil vi have fri Raadighed over vor Jord, saa først er der lige Ret for begge Parter.

Reventlow tog ikke Del i denne Strid. Hvad han har tænkt ved at se sine Standsfæller som hans Livsværks argeste Modstandere, ved vi heller ikke, men han har ikke ladet sig rokke i Troen paa, at Frihed og Retfærdighed var det eneste, som i det lange Løb kunde holde. Ellers havde han den standende Strid paa nært personligt Hold, idet hans Broder Johan Ludvig paa Brahetrolleborg ogsaa var en Modstander af en Del af de nye Forordninger. Han kunde for den Sags Skyld godt have underskrevet de jyske Proprietærers Tillidsskrift. I et Brev af 16. Juni 1790 forekaster han sin Broder i skarpe Udtryk *den* godsejersfjendtlige Holdning, han indtager ved saaledes at frakende dem Ejendomsretten. Han angriber Livsfæsteordningen, især dette, at Enken skal have Ret til at blive ved Gaarden, beskylder Broderen og hans Kolleger i Regeringen for blind bureaukratisk Iver og Regere-syge, men trøster sig dog med, at der i Aaret 1900 næppe trods alle Forordninger vil findes flere Fæstebønder i Danmark.

Reventlows Svar herpaa gaar ud paa, at saa længe Danmark og Norge har bestaaet, har det været en Ret for Bondestanden, at Fæsteforholdet skulde gælde for Mands og Kones Livstid. Hvorledes kan Du da, gode, retfærdige, billige Broder, klage over Indgreb i Ejendomsretten i det Øjeblik, da der kun er Tale om Opretholdelse af gamle Rettigheder og Pligter, der ikke er forældede, men staar i fuld Kraft for hele Landet, og som nogle egennyttige, haarde Folk først for nylig har begyndt at slaa en Streg over. Dermed siger jeg ikke, at denne Fæsteordning er nyttig . . . jeg siger bare, at Regeringen maa forandre

den og ikke Godsejerne paa egen Haand. Som Tidspunktet ikke er kommet at give Bondestanden paa een Gang sin fulde Frihed, saaledes er det heller ikke kommet for Godsejeren.

Kommissionen havde ikke beskæftiget sig med Hoveriet, skønt det var den Plage, som gav Anledning til de fleste Klager og Processer. Man gik ud fra, at naar Fæsteren blev frit stillet, vilde dette vanskelige Spørgsmaal trække sig i Lave af sig selv. Det overdrevne Hoveri kunde da heller ikke opretholdes under de nye Forhold. Ved Plakat af 24. Juni 1791 indbød Regeringen Godsejere og Fæstere til at indgaa frivillige Overenskomster (Hoveriforeninger) inden fire Maaneder fra Dato. Saadanne Hoveriforeninger oprettedes da ogsaa paa de allerfleste Godser i den følgende Tid. Kun i 37 Tilfælde maatte Øvrigheden gribe ind og ordne Sagerne, fordi Parterne ikke selv kunde komme til Rette med hinanden. Da alt Hoveri saaledes var blevet fastsat til bestemte Ydelser, udkom Forordningen af 6. December 1799, der forbyder alt ubestemt Hoveri for Fremtiden. Mange Steder foretrak man dog helt at afskaffe denne gamle plagsomme Form for Ydelse. Reventlow havde tidligere udarbejdet og faaet lovfæstet Forordningen af 25. Marts 1791 om god Orden ved Hoveriet. Den paalægger den hoveripligtige Bonde og hans Folk at gøre deres Arbejde forsvarligt. Til Gengæld skal de af Godsejeren eller hans Stedfortrædere vises til Rette uden Haardhed. Det forbydes fremtidig at øve Hustugt imod Gaardfæsteren og hans Hustru, fordi saadant strider mod den Agtelse, der tilkommer dem selv som Husfædre og Husmødre.

Regeringen støttede paa forskellig Maade Bestræbelserne for at fremme Selvejet blandt Bønderne, dels ved at yde billige Laan til Køb af Gaarde og dels ved at indføre visse Lempelser for de Godsejere, som var villige til at sælge Fæstejord til Bønderne.

Det viste sig snart, at Stavnsbaandet var den Gjord, der holdt det gamle Landbrugssystem sammen. Da det forsvandt, tvang Forholdene bogstaveligt baade Godsejere og Fæstere til at forlade det gamle og kaste sig i Armene paa det nye. Priserne paa Landbrugsprodukter var jævnt stigende. Der opstod derfor en gavnlig Vekselvirkning mellem Prisstigningen og Reformarbejdet. De højere Priser lokkede til Forbedringer, og disse igen gav hurtigere Udbytte paa Grund af Pris-

stigningen. Uheld og mislykkede Forsøg fik ikke den uheldige Indflydelse, de ellers kunde have faaet.

Da Godsejerne nu ikke mere havde ubegrænset Ret over Fæsternes Arbejdskraft, maatte Hovedgaardens Drift lægges om. Man fristedes nu til at gøre Hovedgaardene mindre, udstykke dem eller slaa ind paa Driftsformer, som krævede mindre Arbejdskraft. Adskillige Godsejere oprettede Husmandssteder paa »tre Tdr. Land og en Ko« for at faa Arbejdskraft, en Bestræbelse, der paa flere Maader støttedes af Regeringen. Man gjorde snart den Erfaring, at fastlønnede Arbejdere udrettede langt mere end de modvillige Hovfolk. Husmændene, der før havde været betragtet som en Slags Snyltere paa Landbruget, blev ved Reformerne et berettiget Led af Landbrugssystemet som Erstatning for Hovfolkene. Det er da ogsaa fra dette Synspunkt, Husmandsforordningen af 1807 opfatter dem. Denne Forordning giver et tydeligt Indtryk af, at de store Landboreformer væsentlig tog Sigte paa at ophjælpe Gaardmandsklassen. Lige til 1848 forblev Husmændene lige saa daarlig retsbeskyttede, som Gaardfæsterne hidtil havde været.

Den hoverifri Fæster eller Selvejer maatte for at klare sine Forpligtelser slaa ind paa en mere rentabel Drift af sin Jord. Derfor var det nødvendigt at faa Fællesskabet og Trevangsbruget afskaffet. Regeringen hjalp ogsaa her paa forskellig Vis, og det gik da ogsaa rask med Udskiftningen, om end ikke altid lige heldigt. Der er adskillige Byer, som maatte omskiftes baade to og tre Gange, inden Resultatet blev nogenlunde tilfredsstillende. Udflytningen af Gaardene gik det langsommere med, dels var det en ret bekostelig Ting, og dels holdt Bønderne ikke af at bo ene ude paa Jorden. Egentlig er denne Reform ikke helt gennemført endnu.

Landbruget, som tidligere havde været en død og uforanderlig Ting, blev nu i høj Grad bevægeligt og rørligt. Reventlow havde begge Hænder fulde med at overvaage Udviklingens Gang. De gavnlige Virkninger lod da heller ikke vente ret længe paa sig. Den galgenhumoristiske Godsejer, der i sin Tid foreslog at udsætte Hoveriforordningen af 1799 for Melodien: Nu hviler Mark og Enge, blev lykkelig beskæmmet. Landets Kornavl tredobledes i Løbet af nogle Aar ikke alene ved den

bedre Drift, men ogsaa derved, at Overdrevene nu kom under Plov, og da Priserne i samme Tid steg til det dobbelte, saa joges snart Aarhundreders Armod og Prakkerskab paa Porten. Før havde man paa Bøndergaardene altid haft fler Heste end Køer, nu blev det omvendt. Dyrene tog ved den bedre Avl og Pleje til baade i Størrelse og Ydeevne. Den økonomiske Fremgang sporedes ikke mindst paa Jordpriserne. Før holdt Jorden paa Bonden til hans store Ulyst, nu lærte Bonden i egen velforstaede Interesse at holde paa Jorden. Ridefogden, som før havde været Godsets onde Aand, men i Virkeligheden en plaget Mand, fik nu gode Dage, ja, blev mange Steder helt overflødig.

Selvfølgelig var det ikke Lys altsammen. Der var ogsaa Skyggesider. Der opstod en mægtig Spekulation, som yderligere drev Jordpriserne i Vejret. Skatterne steg, men dog ikke saa meget som Landbrugets Bæreevne. 1731 var Hartkornsskatten $2\frac{2}{3}$ Rdlr. pr. Td. Hartkorn, hvilket var ca. 9 pCt. af Hartkornets Værdi. 1803 var Hartkornsskatten 6 Rdlr., men udgjorde nu kun $2\frac{2}{5}$ pCt. af Værdien. Selvejets uadskillige Følgesvend, Prioritetsgælden, steg med de mange og nye Selvejere til det firedobbelte i Løbet af en Snes Aar. Med den hyppigere Prioritering blev det ogsaa mere almindeligt at brandforsikre Gaardens Bygninger.

Alle Parter havde Grund til at glædes, ikke mindst havde de, som havde modsat sig det nye, Aarsag til glad Forbavselse over de skete Forandringer. Det er forstaaeligt, at man ønskede at sætte disse Reformers et værdigt Minde. En Kreds af ansete Mænd satte sig i Spidsen for en Indsamling, Landets ypperste Kunstnere gav Udkast og huggede i Sten, Abildgaard og Wiedevelt, og saaledes rejstes Frihedsstøtten med en Bekostning af ialt 13000 Rdlr. uden for Københavns Vesterport. Grundstenen nedlagdes af Kronprins Frederik i August 1792.

Indskriften, forfattet af Digteren Thomas Taarup, lyder (ind mod Byen):

Kongen kendte, at Borgerfrihed, bestemt ved retfærdig Lov, giver Kærlighed til Fædrelandet, Mod til dets Værn, Lyst til Kundskab, Attraa til Flid, Haab om Held. Og paa den anden Side (ud mod Landet): Kongen bød, Stavnsbaandet skal ophøre, Landbolovene gives Orden

og Kraft, at den frie Bonde kan vorde kæk og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig. — — De fire Statuer paa Fodstykket forestiller symbolsk Troskab, Tapperhed, Landboflid og Fædrelandskærlighed. Fem Aar efter Grundstensnedlæggelsen stod Monumentet helt færdigt.

Lige som Frederik V's Rytterstatue paa Amalienborg Plads er et Mindesmærke over Merkantilismen, saaledes er Frihedsstøtten Fysio-kratismens Monument, og skulde man finde et tilsvarende over Liberalismens store Daad, som jo var at fuldføre Landboreformerne ved at afslutte dem med en fri Forfatning, saa maatte det vel blive Frederik VII's Rytterstatue foran Christiansborg Slot.

1816 opløstes den store Landbokommission. Dens Forhandlinger tryktes i to svære Bind.

IV.

DEN STORE FINANSKOMMISSION

Rigets øvrige Næringsveje, Haandværk, Industri og Handel, var ikke mindre end Landbruget snæret i gamle Strikker og Baand. Frihedsmændene af 1784 ønskede ogsaa her at skabe Plads for Kræfternes frie Spil.

Fra deres Forgængere havde de arvet en Statsgæld paa ca. 30 Millioner Rdlr., et aarligt Underskud paa Statsbudgettet og et rystet Pengevæsen, idet Contocourantbanken af 1736 havde en Seddelmasse paa ca. 15 Millioner Rdlr. i Omløb, men kun 120.000 Rdlr. i Metaldækning, hvorfor Seddelkursen ogsaa havde en Tilbøjelighed til at synke. Det raadende finansielle Styresæt gjorde det meget vanskeligt at skaffe sig en virkelig Oversigt over Stillingen. Omsætningen var hemmet ved et Utal af Toldbestemmelser og Forbud, der blot begunstigede et storartet Smugleri.

I det mægtige Arbejde, der gjordes for at faa sundere Principper ind i disse Grene af Næringslivet og Statsfinanserne, tog Reventlow virksomt Del. Der oprettedes et Finanskollegium, hvor alle Finansstyrelsens Traade løb sammen. Schimmelmann blev dets øverste Leder, Reventlow og flere andre fik Sæde deri. Disse to Mænd udarbejdede i Forening en Finansplan, ifølge hvilken Seddelkursen i Løbet af en Aarrække skulde føres i Pari, og Sedlerne gøres indløselige, ligeledes skulde Statsgælden i Løbet af 30 Aar bringes ud af Verden. Men denne Plan kuldkaستes dog af Begivenhederne, særlig Krigen mod England. En Række Kommissioner nedsattes Tid efter anden for at forbedre Forholdene paa de forskellige Omraader, Reventlow havde Sæde i de fleste af dem. 8. Juli 1785 kundgjorde Regeringen for Folket, hvordan Stillingen var, og hvad den agtede at gøre for at bedre

paa den. Et af Midlerne var at »forøge Produktionen ved Vindskibelig-
hedens og Handelens Forøgelse«.

Ved Forordning af 16. August 1786 oprettedes en Kreditkasse med et Fond paa 75.000 Rdlr. og med Ret til at laane indtil tre Millioner Rdlr. mere. Dens Formaal skulde være ved billige Laan (2 pCt.) at »støtte Indretninger og Foranstaltninger, som dels love den fuldkomne-
ste, almindeligste og bestandigste Forbedring af Grundejendomme til Produktionens uforanderlige og tiltagende Forøgelse og dels forskafe andre frembringende Ejendomme de Fornødenheder, som de til Pro-
dukternes Fremdrift uundværlig behøve«. Reventlow sad i Kreditkas-
sens Bestyrelse fra dens Oprettelse og til 1798, da han paa Grund af overvældende Arbejde gik ud. I Aarene 1786—1804 udlaante Kassen følgende Summer til Foretagender i Kongeriget alene:

Til Grundforbedringer af Jordegods	1.199.197 Rdlr.	
Øde Jorders Opdyrkning	13.150	»
Selvejendoms Fremme	351.431	»
Selvejerbønders Køb af Tiender	24.091	»
Udtørring af dertil egnede Arealer	611.820	»
Havnes Bygning og Udbedring	60.900	»

Desuden udlaantes betydelige Summer til lignende Formaal i Mo-
narkiets andre Dele. Betegnende for den Opgang, der var i Tiden, og den Omhu, hvormed Pengene anbragtes, er det, at der i Reventlows Tid kun tabtes 22.000 Rdlr., fordi Laanerne gik i Stykker.

Dernæst begyndte man at luften ud i de mange Monopoler, der fra gammel Tid bandt Omsætningen. Man begyndte med Island, hvis Handel havde været monopoliseret siden Christian IV's Dage og siden 1774 havde været drevet af Regeringen til lige lidt Glæde for denne som for den islandske Befolkning, der var stærkt medtaget af Naturulykker. Ved Forordning af 18. August 1786 blev den islandske Han-
del frigivet for alle Kongens Undersaatter. Naar man ikke frigav den for alle, skyldtes det England, hvis kapitalstærke Konkurrence man frygtede skulde erobre Øen økonomisk. 13. Januar 1787 frigaves Han-
delen paa Finmarken for alle, ogsaa Udlændinge, og tre Købstæder (Vardø, Hammersfest og Tromsø) grundlagdes. Nogen Frihed gaves

ogsaa for Handelen paa Færøerne, men derimod mente man ikke, at det for Eskimoernes egen Skyld gik an at frigive Handelen paa Grønland. Den er jo monopoliseret den Dag i Dag.

2. Maj 1787 nedsattes den ekstraordinære Finanskommission, bestaaende af Schimmelmann, de to Reventlow, Wendt, Colbjørnsen og flere. Dens Sekretær var den bekendte Forfatter Ove Malling. Kommissionen var et Sidestykke til den store Landbokommission, og dens Opgave var at overveje, om »en friere Handel end den, som efter det hidtil vedtagne System finder Sted, maatte være fordelagtig for Kongens Stater«.

Kommissionens Betænkning over Kornhandelen, skrevet af Reventlow, tilsendtes Regeringen d. 26. Maj 1788. Fra Christian VI's Tid bestod der Indførselsforbud for fremmed Korn til Danmark og det søndenfjældske Norge. Hensigten dermed var at beskytte den danske Kornproduktion. Reventlow søger at godtgøre, at Landet ikke havde haft nogen Gavn af denne Foranstaltning, hvad man kan se af den daarlige Handelsbalance og Vekselkurs og af Købstædernes Vanmagt. Heller ikke Landbruget havde profiteret deraf, da det under denne Ordning i de daarlige Aar tabte mere, end det vandt i de gode. Som en Modsætning henvistes til Forholdene i Hertugdømmerne og det nordenfjældske Norge, hvor Korn kunde indføres mod en rimelig Told. For derfor at Danmark og det søndenfjældske Norge til enhver Tid kunde have et fornødent Forraad af Korn til rimelige Priser, for at en fordelagtig Kornhandel kunde trives, og Agerdyrkingen befordres, foreslog Kommissionen at give Indførselsfrihed for Korn mod moderate Toldsatser. Regeringen tiltraadte Forslaget og gjorde det til Lov ved en Forordning af 6. Juli 1788. Hvor fortrinlig den ramte Tidens Tarv ses af, at selv en stokkonservativ Mand som Guldberg, der kaldte Kreditkassen et Misfoster, billigede Ophævelsen af Kornindførselsforbudet og tilstod, at han havde tænkt det samme, da han var ved Styret.

Samtidig hermed havde Kommissionen taget et andet Spørgsmaal op til Overvejelse. Det var den Ordning, som fra gammel Tid gjaldt for Opfedning og Udførsel af Stude. Denne Produktionsgren var omgærdet med Indskrænkninger og Bestemmelser, der skulde tjene til at

gøre den til en særlig Fordel for Godsejerne og Statskassen, men ogsaa ganske vist imod Hensigten tjente til at opretholde et indbringende Smugleri ved Toldgrænserne. Trods alle kunstige Indgreb tog Studerhandelen af, og Bønderne klagede over, at de ikke kunde komme af med deres Opdræt. Paa Grundlag af et vidtløftigt statistisk Materiale og adskillige sagkyndiges Erklæringer viste Kommissionen, hvor ringe det stod til under Tvangsbestemmelserne, og med hvor god Grund man klagede. Den udtalte som sin Formening: Overalt kan det uden Tvivl med Vished antages, at jo mere Frihed, jo mere Liv. Denne Opfattelse lagdes da ogsaa til Grund for Forordningen af 11. Juni 1788, der tillader enhver frit at fede og sælge sit Kvæg, som han bedst ved og kan. Den hidtil gældende Udførselstold nedsattes betydeligt til stor Sorg for Smuglerne, der nu saa deres Næring ødelagt. Forbudet mod Indførsel af Kvæg fra fremmede Lande opretholdtes, men Kvæg fra Hertugdømmerne kunde frit indføres til Kongeriget. Denne Forordning havde den gavnligste Virkning paa Kvægbruget, skønt mange konservative Herremænd med Ærgrelse saa deres Forrettigheder svinde ogsaa her. Udførselen af Hornkvæg over Kolding og Ribe naaede 1787 ikke over 7000 Stykker aarlig, men var 1794 steget til 22000 Stykker.

Det er umuligt at følge Kommissionen og Regeringens Bestræbelser i alle Enkeltheder for at give Rigets Næringsliv et friere og sundere Forløb. Overalt er den ledende Tanke den, at Frihed baader alle Parter bedst, men der er dog ogsaa Grund til at paapege, at de ledende Mænd ikke var Teorislaver, der for blindt frem mod alt det gamle, blot fordi det var gammelt. Her som inden for Landbruget viste man den sande Statsklogskabs Blik for Overgangens, Udviklingens Betydning. Det gjaldt om at give Kræfterne det fornødne Spillerum til at gøre godt og hindre dem i at gøre ondt.

Her skal endnu blot nævnes den store Toldlov af 1. Februar 1797, der ogsaa maa betegnes som et af de mærkeligste Aktstykker i Enevældens Historie. Den gamle Toldlov hvilede paa merkantilistiske Betragtninger. Der var en Mængde Indførsels- og Udførselsforbud og høje Toldsatser, der lagde et stramt Snørliv om al Foretagsomhed og gjorde Smugleriet til en indbringende Næringsvej.

Kommissionen underkastede Rigets Omsætning med Udlandet en indgaaende Undersøgelse. Fra ældre Tid havde flere af de vigtigste Søkøbstæder haft Ret til at indføre Varer med indenlandske Skibe og oplagre dem i egne Pakhuse uden at betale Told af dem, før det viste sig, om de solgtes her i Landet eller skulde udføres igen. I sidste Tilfælde fortoldedes de ikke. Kommissionen fandt, at denne Toldkredit var til saa stor Gavn for Omsætningen, at den udvirkede Forordningen af 31. Maj 1793, der tillod Købmænd i alle Rigets Købstæder at indføre alle vigtigere Varer paa Toldkredit, lige meget om inden- eller udenlandske Skibe benyttedes, dog skulde Varerne være fra et af de Lande, med hvilke Danmark havde Handelstraktat. Denne Forordning, som var et ikke uvigtigt Led i Frigørelsesarbejdet, sagdes at skulle gælde, til den nye Toldforordning udkom. Men det tog sin Tid. Spørgsmaalet var indviklet, andre Arbejder trængte sig paa, saa det varede fire Aar endnu, inden Forslaget var færdigt.

Den endelige Betænkning indgaves i Maj 1797. Det paapeges i den, hvor tvungent og besværligt det gamle System var. Der var f. Eks. 150 Indførselsforbud og 12 Udførselsforbud, der endda ikke var ens for alle Landsdele, men undertiden forskellige for Købstæderne i samme Landsdel. Det fremhæves, i hvor høj Grad Lovene blev omgaaede, saaledes at fransk Silketøj, tysk Kattun og hollandsk Fajance solgtes aabenlyst i Mængde, skønt de slet ikke maatte indføres. Idealet vilde være fuldstændig fri Handel, men det turde Kommissionen ikke foreslaa af Hensyn til Statskassen og de Virksomheder, der trængte til nogen Beskyttelse for at bestaa, men den vilde indskrænke sig til at foreslaa et System, hvor Forbudene hævedes, Toldafgifterne sættes i et rimeligt Forhold til Varernes Værdi, og hvor de tidsspildende Toldformaliteter indskrænkedes til det mindst mulige. Derefter følger saa et Lovforslag paa 360 Paragraffer. Alle Udførselsforbudene faldt, og af Indførselsforbudene opretholdt man syv. Indenrigs- og Mellemrighandelen befriedes for Størsteparten af alle de Omstændigheder, den tidligere havde været belemret med. Toldafgifterne, der tidligere havde været sammensat af en Mængde forskellige Afgifter, sammendroges til nogle enkelte og sættes saa lavt som muligt, idet man tog Hensyn til Varernes Art og Værdi, om det var Nødvendighedsartikler eller Luksus-

varer, om det var færdige eller kun halvfærdige Varer. Man gik ud fra, at de lave Toldsatser vilde blive betalt, hvad de høje jo ikke blev. Med Hensyn til Formaliteternes Indskrænkning kan nævnes, at man afskaffede de tidligere saakaldte Toldboder, der var blevet til et Ord-sprog, fordi man med dem næsten tvang Folk til at sværge falsk, og indførte i Stedet Forsikringer paa Tro og Love. Forslaget blev til Lov af 1. Februar 1797. Den betegnedes fra flere Sider som et sandt Mesterstykke. Med den træder Danmark over i de frihandelsvenlige Staters Række.

Paa mange andre Felter fortsattes Frigørelsesarbejdet. 16. Marts 1792 forbødes Handelen med Negre paa de dansk-vestindiske Øer. Selve Negerslaveriet ophævedes først langt senere, men det var ved Indfangsten, Transporten og Forhandlingen, der paaførtes de stakkels Negre de største Lidelser. Den 1791 fremlagte Statistik paaviste, at skønt Negrene behandledes bedre paa de danske Slaveskibe end paa andre Nationers, saa var dog af de 17000 Negre, man i Løbet af 12 Aar havde overført til dansk Vestindien, ikke færre end 2700 døde paa Overfarten.

Ved Forordningen af 21. Marts 1800 lindredes den Lavstvang noget, som fra gammel Tid hindrede Udviklingen indenfor Haandværket.

Paa mange andre Omraader trængte Tidens humane Aand ind. Jøderne fik saaledes Adgang til Lavene 1788, til Universitetet 1798, til at købe fast Ejendom 1802 og fuld Ligestillelse med andre Borgere 1814. Fængselsvæsenet, Fattigvæsenet og en Del andre Væsener reformeredes.

Man vil af det før skildrede faa en tydelig Forestilling om, at Enevælden ikke lod sine betroede Mænd sidde til Stads, og saa er dette dog kun en ringe Del af alle de Omraader, hvor Reventlows al Tid vaagne Initiativ kom til at gribe ind. Hans Betydning for Skolevæsenets og Skovvæsenets Fremme skal senere berøres. Her skal kun nævnes ganske kort en Række Sager og Væsener, som han fik afgørende Betydning for. Han virkede for at give Landet en mere hensigtsmæssig Amtsinddeling, satte Gang og System i Arbejdet for at bekæmpe Sandflugten, for et forbedret Vejevæsen og en bedre Tiendeordning. Han gjorde et mægtigt Arbejde for at faa en ny Matrikel for hele Kon-

geriget og meget mere. Det var derfor intet Under, at den officielle Kontortid langt fra strakte til. Hans Kone klager over, at han altid er overhængt med Arbejde, og skildrer i sine Breve, hvordan han ofte kommer hjem med ikke mindre end syv Embedsmapper, fulde af Sager, som skulde besørges om Aftenen, saaledes at han ofte først kom i Seng henad Morgenstunden. Det er ogsaa værd at mærke sig, at Enevældens Love fik en lige saa omhyggelig Forberedelse som vore, blot med den Forskel, at det var Embedsmændene, som klarede det hele uden offentlig Debat.

Det store Frigørelsesværk dreves selvfølgelig ikke blot af de ledende Statsmænds Kærlighed til Frihed og Retfærdighed, men ogsaa ud fra den Overbevisning, at Frihed og Retfærdighed var de Magter, som bedst af alle var i Stand til at sætte Liv i Produktionen og Omsætningen og bringe Skatteevnen til at stige og derved fri Staten ud af sin mislige økonomiske Stilling. Denne Betragtning var ogsaa fuldstændig rigtig. Det danske Samfunds økonomiske Bærekraft tog umaadelig til i alle Henseender. Men alligevel magtede man ikke at forbedre Pengevæsenet. Fra 1784 til 1791 steg Statsgælden trods de større Indtægter med 4 Millioner Rdlr. Man vilde nødvendig gribe til at beskatte de fremadstræbende Erhverv alt for haardt, en Anskuelse, Reventlow sikkert delte. I Stedet greb man til den fortvivlede Udvej at fordærve Pengevæsenet yderligere med en Syndflod af ufunderede Papirspenge, hvilket paa Grund af Krigene førte til Statens økonomiske Sammenbrud 1813. Finansspørgsmaalet skaffede Reventlow og hans Kolleger mange tunge Timer. Saaledes skriver han 1809 fra København: Ak, vi danser ikke paa Roser og ruger over nye Skatter, søger i alle Lommer for at afhjælpe Statens første Fornødenheder, vil saa nødvendig gøre mere ondt, end Tiden kræver, slaar vor Lid til Gud og haaber paa bedre Tider.

Bortset fra dette var det sidste Tiaar af det 18. Aarhundrede en mærkelig Tid for vort Folk. De Tanker om Frihed og Lighed, som i andre Lande voldte saa megen Blodsudgydelse og Brand, fik vi gennemført paa den smukkeste Maade ad fredelig Vej. En af de mærkeligste Følger af Reformværket var, at Befolkningen begyndte at stige i Tal. Hidtil havde Befolkningstallet staaet stille, ja var til Tider gaaet tilbage, hvilket havde været en stadig Kilde til Bekymring for Samfundsøkon-

merne. Mange snurrige Forslag fremkom for at stimulere Folkefor-
relsen. Nu behøvede man ikke mere spekulere paa det. I de tyve Aar
forud for 1788 var Fødselsoverskuddet kun ialt 27000 Individer for
Kongerigets Vedkommende, men i de tyve Aar efter var det 135000,
altsaa fem Gange saa stort, og siden er Befolkningen taget jævnt til
i Tal. Disse Tal giver en malende Beskrivelse af den Forkrøblethed og
Vanmagt, hvorunder Befolkningen led tidligere. Nu sprængte Refor-
merne alle Skranker. Nye Haab tændtes, Rygge rettedes, Muskler
spændtes, og Kræfter blev til. Der blev skabt Muligheder og Plads i
Landet. Arbejdet gik nu ikke under Fogedpiske, men under Friheds-
sange, og det gav syvfold Grøde.

V.

DEN STORE SKOLEKOMMISSION

I en af sine Betænkninger angaaende Landbospørgsmaalet skrev Reventlow: »Naar Stavnsbaandet er ophævet, naar alle Midler, som kan tjene til Landvæsenets Opkomst, er anvendt til at ophjælpe det, da vilde Fremgangen dog langtfra ikke blive saa hastig, langtfra ikke saa stor, saa lykkelig for Staten og for hvert Individ i Bondestanden, som naar Skolevæsenet tillige bringes til den Fuldkommenhed, som det i adskillige andre Lande har opnaaet«.

Reventlow og hans Venner forstod, at der var en Vekselvirkning mellem de praktiske Reformer og den almindelige Oplysning. Uden en vis Velstand og Trang til Oplysning kunde en bedre Folkeskole ikke skabes, og uden en bedre Folkeoplysning kunde den nye Frihed ikke bære de rette gode Frugter. At »frigøre Kroppen og forædle Sjælen« blev da to Sider af samme Sag, begge nødvendige for, at »Lyksalighedens Tempel« kunde rejse sig.

Det Arbejde, som før 1784 var gjort for Almuens Oplysning, var spredt og tilfældigt og Resultaterne smaa, selv om det var gaaet fremad. Alt beroede paa, hvordan de stedlige Godsejere og Præster saa paa Sagen. 1784 var man dog naaet saa vidt, at der var en Slags Skole i de fleste af Landets Sogne, selv om den nok ofte var kummerlig paa alle Maader. Mange Steder hjalp man sig med at leje en Husmand til at læse med Børnene om Vinteren »fra Plov gik ind, til hun gik ud igen«. Et klassisk Eksempel paa en Lærer af denne Art er Blichers Kræn Koustrup — I kinne ham wal? Betegnende for Forholdene var det, at der ikke i Landet fandtes nogen Anstalt til Uddannelse af Skoleholdere. Skolen havde hidtil været en Privatsag. Det er det 18. Aarhundredes Frihedsmænds Fortjeneste, at den blev gjort til en Samfunds-

Man har undertiden beklaget, at vi her i Danmark ved Reformationen ribbede Kirken saa grundigt for Privilegier og Ejendom, at den siden da har maattet betegnes som en fattig Kirke. Men vi opnaaede derved det Gode, at vore Præster i egentligste Forstand har maattet dele Folkets Kaar. Vor Kirke stod ikke i fornem og ophøjet Afstand fra Folket og havde ingen Privilegier og Ejendomme at forsvare. Vor demokratiske Folkelighed behøvede da ikke bryde sig Vej frem ved at brænde Kirker og hænge Præster, som den maatte i visse andre Lande. Vor Præstestand, baade den pietistiske og den rationalistiske, var dybt interesseret i Forbedring af Folkets aandelige og materielle Kaar. Præsterne er Ordets Sædemænd, men en god Sædemand nøjes ikke med at saa Sæden, han søger ogsaa at berede Jordbunden for dens Vækst. Det bør da nævnes, at Præstestanden som Helhed var ivrigt med i det store Frigørelsesværk baade i den Drøftelse, som gik forud, og med praktiske Forsøg saavel paa Landbrugets som paa Skolens Omraade.

I Drøftelsen af Skolesagen gjorde der sig lige som i Debatten om Landbrugsforholdene særlig to Retninger gældende. Paa mange Punkter var der Enighed mellem dem, begge var klare over, at en bedre Skoleordning var nødvendig, men med Hensyn til Maal og Midler var der stærke Modsætninger, der bundede i, at den ene Part, til hvilken Reventlow hørte, saa meget skeptisk paa det, man havde, og ønskede noget helt nyt, og den anden, hvis mest fremtrædende Mand var Sjællands Biskop N. E. Balle, mente, at der lod sig udrette det fornødne ved at forbedre det, man alt havde. Reventlow og hans Fæller saa maaske nok noget for højt, idet de overvurderede Skolens og Oplysningens Betydning for Frembringelsen af den nye Mennesketype, de drømte om, men til Gengæld var Balle og hans Folk lovlig nøjsomme. Iøvrigt udfyldte de to Retninger hinanden udmærket paa flere Maader. Begge forstod, hvor vigtigt det var at faa bedre Lærere. Reventlows Retning lagde Vægten paa deres Uddannelse, mens Balles arbejdede for bedre Lønninger.

Reventlows Arbejde for at give Danmark en Folkeskole tog sit Udgangspunkt fra det Arbejde, han paa sine Godser havde gjort for at skaffe dem et bedre Skolevæsen. Paa dette Omraade var han i nøjeste

Føling med sin Broder paa Brahetrolleborg. Begge havde de faaet deres Tanker om Skolen og dens Opgaver udefra. Paa Godset Rekahn ved Potsdam havde Ejeren Friederich von Rochow indrettet et Skolevæsen, som blev mønstergivende for store Dele af Tyskland, og som ogsaa vakte Brødrene Reventlows Begejstring. Begge stræbte de at faa indrettet noget lignende paa Christianssæde og Brahetrolleborg, der igen toges til Forbillede af adskillige filantropiske Godsejere herhjemme. Med en aldrig svigtende Kærlighed og Interesse gik Reventlow op i Arbejdet for sit Skolevæsen. Dets Fremgang og Trivsel var ham en Kilde til Stolthed og Glæde. Saaledes skrev han 1790 til sin Søster: »Mine Skoler blomstrer. Over Halvdelen er besat med gode Lærere, og det aarlige Fremskridt er øjensynligt«. Da Frederik VI 1809 vilde besøge Lolland, skrev han atter til sin Søster: »Det skal blive Fester af en ganske ny Art, nok af Spise og Drikke, men ingen lukulliske Maaltider, derimod læsende, skrivende, regnende og dansende Børn, renligt klædte, i Mængde!« Godsforvalteren paa Christianssæde var ikke saa begejstret for Skolerne paa Grund af de Udgifter, de forvoldte Godset. »Her skal vi ud med baade det ene og det andet, til sidst bliver han (Greven) Vorherredød selv saa fattig som en Kirkerotte!« Kongen har dog nok ogsaa været tilfreds med Forholdene paa Christianssæde. Ved et tidligere Besøg paa Brahetrolleborg tildelte han tre Lærere der Fortjenstmedaillen. Saa ofte det lod sig gøre besøgte Reventlow sine Skoler og havde da altid noget godt i Lommen til de flittige Børn. Eksamensdagene var Festedage. De foregik undertiden oppe paa Slottet. Bagefter var der Traktement og Leg i Haven, hvori baade Greven og Grevinden deltog. Til Gengæld plejede Børnene i Flok og Følge at lykønske ham paa hans Fødselsdag og synge for ham. Den pligtopfyldende og gode Lærer indbød han til sit Bord og anbragte ham paa en Hædersplads.

Den senere saa bekendte Bondeagitator, Lærer Rasmus Sørensen, Vendslev, der var uddannet paa Vesterborg Seminarium og nogle Aar havde været Lærer paa et Par af Grevskabets Skoler (Skørringe og Brandstrup), fortæller i sine Livserindringer om den brændende Iver, hvormed den aldrende Ekscellence lige til det sidste gik op i sit Skolevæsen. Med et Følge af Præster og Lærere drog han rundt til de aar-

lige Eksaminer, hvor han selv talte med Børnene, hørte dem og fortalte dem smaa Historier, som de skulde nedskrive. De bedste af disse Genfortællinger opbevarede han og viste dem stolt frem til sine Venner og Bekendte som et glædeligt Bevis paa, hvor dygtige Bønderbørn kunde blive. Han krævede Liv og Glæde i Skolen, trivielle, langtrukne, døde og kedelige Eksaminer taalte han ikke at høre paa eller deltage i. Alt det spidsrodsagtige, inspicerende, regnskabskrævende og knappesyende paa Korporalsmaner var ham værre end Pesten.

Der er næppe Tvivl om, at hvis Reventlow havde kendt den modne og afklarede Grundtvig, var han blevet en ivrig Tilhænger af dennes Krav om Liv og Aand i Skolen. Nu kendte han kun den fanatiske og teologiske Grundtvig, og ham yndede han ikke. Saaledes afviste han bestemt Rasmus Sørensens Forslag om at anskaffe Grundtvigs Forsøksforsøg af Saxo og Snorre til Brug i Aftenskolen for voksne. Det er ikke gamle Eventyr og overtroisk Hedenskab, ikke heller grundtvigske Tirader, der i denne hans Oversættelse tit gaar i det platte og grove, som vi skal indprente Almuen i vore Dage, sagde Greven.

Efter Mønsteret i Rekahn var Godset delt i Skoledistrikter, for at Skolevejen kunde blive kortere. De fornødne Skolehuse — 13 ialt — opførte Reventlow paa egen Bekostning, mens Lærerløn og andre Omkostninger paalignedes Godsets Befolkning. Skolen skulde ikke være en grevelig Almisse, men en Sag man bar oppe i Fællesskab. Der holdtes Skole hele Aaret med Ferier i Saa-, Høst- og Pløjetid. Forsømmelser blev nøje bogført. De Forældre, der holdt deres Børn til flittigt at besøge Skolen, nød forskellige Begunstigelser, mens de forsømmelige blev draget til Ansvar. Børnene fik Skolemateriel udleveret gratis. Skolegangen begyndte med det 6. Aar. Ved Undervisningen var det en Grundregel, at den skulde gøres saa tiltalende som muligt for Børnene. Alle haarde Straffe var forbudt, da det ikke er »Stokken, som skal danne Mennesket«. For grove Forseelser maatte Læreren anvende Ris, men Tampen kun efter Skolekommissionens Kendelse.

Børnene var delt i to Klasser, hvoraf den yngste mødte hver Dag, i Begyndelsen een, siden to Timer om Eftermiddagen. De brugte ikke Bøger, men Læreren sysselsatte dem med Samtaler om Genstande de kendte, for at de kunde lære at bruge deres Iagttagelsesevne og Efter-

tanke. De store Børn mødte hver Dag tre til fire Timer om Formiddagen. Fagene var Fædrelandshistorie, som skulde vække Kærlighed til Danmark, lidt Verdenshistorie, for at Børnene kunde lære at betragte alle Mennesker som Brødre, og Naturhistorie, der giver saa mange Beviser paa Guds Visdom, Almagt og Godhed og tillige er nyttig for Bonden i hans Gerning og giver Anledning til at bekæmpe skadelige Fordomme og Overtro, Regning, Skrivning og Læsning, som er saa nyttige, at intet Barn kan anses for at have faaet sin Skolegang, som ikke kan hjælpe sig selv i disse Færdigheder. Desuden undervistes i Lovkundskab, Musik og Legemsøvelser, men det vigtigste Fag var dog Religion, hvortil alle de øvrige Fag skulde anses som en Forberedelse. Det paalagdes Læreren at undgaa dødt Ramseri. Børnenes Sjælekraft skulde vel anspændes, men med Maade. Der skulde sørges for en passende Afveksling i Undervisningen. Alvor og Gammen skulde gaa Haand i Haand, Lærerne skulde stadig have for Øje at virke paa Børnenes Hjerte og Vilje, vække deres Afsky for det onde og Kærlighed til det gode.

Skolevæsenet styredes af en Skolekommission bestaaende af Præsten, Læreren, Godsforvalteren og en af Distriktets fornuftigste Bønder, alt under Grevens Overopsyn. Lærerens Løn sattes til noget over 100 Rdlr. og seks Tdr. Land Middeljord ved Skolen. Denne Skoleordning viser et mægtigt Fremskridt i Retning af at gøre Skolen til et lyst og venligt Sted for de smaa, og man tør gaa ud fra, at det ikke blot stod paa Papiret, men ogsaa blev praktiseret, saa vidt Reventlow kunde gøre noget dertil. De mange Fag, han ansaa for nødvendige, peger ogsaa hen paa Svagheden ved hele Reventlows Syn paa Skolen, naar hans Planer skulde almindeliggøres og blive til den danske Folkeskole.

Da Mændene af 1784 kom til, kom ogsaa Skolevæsenets Forbedring paa Dagsordenen. I den lille Landbokommission gav Reventlow Stødet til, at der paa de reformerede Krongodser i Nordsjælland indrettedes et Skolevæsen. Dette foranledigede Kancelliet til at erkundige sig om, hvad erfarne Mænd rundt om i Landet mente, der kunde gøres for at faa et bedre Skolevæsen overalt. Johan Ludvig Reventlow og Biskop Balle fremstillede begge udførligt deres Tanker om Sagen for Regeringen.

Johan Ludvig Reventlows Forslag gik ud paa, at der skulde skabes et helt nyt Skolevæsen fra Grunden af. Betingelsen for at kunne rejse et saadant var, at man indførte en grundig Læreruddannelse, hvorfor der maatte oprettes et passende Antal Seminarier, vel udstyrede i alle Maader. Skolevæsenet skulde ikke staa under Gejstligheden, men staa under et særligt Skoledepartement og forøvrigt have en Ordning som den, han selv havde praktiseret paa Brahetrolleborg Gods, og som faldt nøje sammen med den, vi lige har skildret fra Christianssæde. Luthers Katekismus ønskede han afskaffet og erstattet med et Lærebogssystem, der var mere afpasset efter Børnenes Fatteevne og Alder. Planen led af flere Fejl. Først den i Kancelliets Øjne utilgivelige, at den vilde blive dyr at gennemføre, og dernæst var det jo ikke helt sikkert, at den vilde holde, hvad den lovede, naar den blev gennemført.

Balle havde et mere skarpt Blik for Virkeligheden, som jo var den, at Staten nok ønskede et bedre Skolevæsen, men ikke havde Raad til at betale ret meget for det. Han mente derfor, at Seminarier var for dyre. Biskopper og Præster kunde nok som hidtil ved flittige Visitatser opdrage Lærerne, og naar man saa gav dem gode Bøger at arbejde med, saa kunde man naa et godt Stykke hen ad Vejen mod bedre Tilstande. Luthers Katekismus, som han regner for et Mesterstykke, vil han have bibeholdt, ogsaa fordi den er kendt af Befolkningen, saa Moderen ved sin Rok kunde hjælpe sine smaa at lære den. Derimod fandt han det uomgængeligt nødvendigt at forbedre Lærernes økonomiske Kaar, hvorfor han foreslog at nedlægge de gamle Degneembeder, efterhaanden som Indehaverne døde, og henlægge deres Indtægter til Skolen. Lærerne kunde saa overtage Degnenes Pligter som Kirkesangere om Søndagen. Ellers skulde Lærerne ansættes af de samme Myndigheder som før, og Skolen staa under Gejstlighedens Tilsyn. Balles Plan havde den store Fordel, at den var ret billig at gennemføre.

I Statsraadet den 27. Marts 1789 besluttedes det da at nedsætte en Kommission til at overveje den danske Almueskoles bedre Indretning. Medlemmer blev Chr. Ditlev Reventlow, Biskop Balle, Kgl. Konfessionarius Bastholm samt tre skolekyndige Mænd (Brandt, Sevel og Trant). Aaret efter kom Johan Ludvig Reventlow ogsaa ind i den.

Efter nogen Forhandling besluttede Kommissionen at hellige sig

Spørgsmaalet om Læreruddannelsen først. Den fik sig overdraget Ejen-
dommen Blaagaard uden for København, hvor der oprettedes et Se-
minarium til 40 Elever. Det dreves under Kommissionens Overtilsyn,
idet en af dens Medlemmer (Sevel) blev dets Forstander. Man fik 10000
Rdlr. en Gang for alle til Oprettelsen og 5000 Rdlr. aarligt til Driften.
1794 fik Johan Ludvig Reventlow oprettet et lignende Seminarium ved
Brahetrolleborg. Det kneb svært med at faa det hele til at gaa, som
man ønskede det. Der opstod idelige Rivninger mellem Elever og Læ-
rere og mellem Lærerne indbyrdes. Chr. D. Reventlow maatte en
Gang ud paa Blaagaard at holde en Tordentale til Besætningen. Hans
Broder havde da heller ikke for megen Glæde af sit Seminarium. Det
viste sig ikke saa lige til at fremstille den Lærertype, som skulde kunne
»forædle Nationen i sin Spire«. Fordringerne maatte stemmes ned,
ikke blot ideelt, men ogsaa økonomisk. Det sidste var især Kancelliet
klar over.

Forslag til en billigere Seminarieordning fremkom fra Pastor Peter
Outzen Bojsen, Vesterborg-Birket paa Lolland, Reventlows højre
Haand ved Ordningen af Skolevæsenet paa Christianssæde. Semina-
rierne bør være simple og tarvelige, da Nøjsomhed baader Staten og
Lærerne bedst. Læreren skal være »en fornuftig Bonde blandt Bøn-
der«, saa oplæses han ikke af sin Lærdom, er lettere for Præsten at
retlede og er bedre skikket til sin Gerning, som er at udbrede nyttige
Kundskaber og udrydde Overtro. Seminarier kunde derfor oprettes
under ganske jævne Forhold i Præstegaarde, hvor der var en Præst,
som havde Interesse og Evner for den Gerning at oplære Skoleholdere.
Kommissionen syntes ikke om denne Plan, der jo indeholdt en Kritik
af dens Virksomhed paa Blaagaard, men Kancelliet fandt den storartet
paa Grund af dens Prisbillighed. Bekostningen ved Oprettelsen af Præ-
stegaardsseminariet i Vestrborg, bestemt for 15 Elever, androg en 1000
Rdlr. og 600 Rdlr. aarlig til Driften. Det begyndte sin Virksomhed 1801.
Eleverne boede hos Omegnens Folk og hjalp dem med Arbejdet i
Ferieerne for Kosten. Bojsen, der var besjælet af den virksomste Gav-
nelyst, ofrede baade Tid, Kraft og Penge paa sit Seminarium. 1805 blev
han Biskop over Lolland-Falster og kunde nu følge sine Elever baade
før og efter Opholdet paa Seminariet. Dette forsynede snart den

største Del af Lolland-Falster med Lærere, som af en kyndig Mand faar det Lov, at de stillede sig i det rette Forhold til deres Sognepræster, levede anstændigt med deres Familier, ja, nogle i en Art Velstand, fordi de var oplært i landlig Tarvelighed, Gudsfrygt og Flid i Vesterborg. Kancelliet opmuntrede andre Landsdele til at følge det vesterborgske Eksempel, og i Aarene 1802—15 fik da hvert Stift sit Bondeseminarium.

De gode Resultater paa Vesterborg kunde ikke undlade at virke ind paa Forholdene paa Blaagaard. 1804 indskrænkedes Undervisningen der til kun at omfatte de Fag, som var umiddelbart anvendelige i Folkeskolen. Men var Sigtet paa Blaagaard lagt for højt, saa er det meget muligt, at det i Vesterborg var lagt for lavt. Klager derover fremkom snart. Men det kan ikke nægtes, at disse Præstegaardsseminarier ad deres beskedne Vej naaede Maalet: at forsyne Landet med Lærere, der var ikke saa lidt mere brugbare end den tilfældige Hob af Mennesker, der hidtil havde svunget Tampen i Almueskolerne. Manglede der ogsaa et eller andet, saa blev der vel senere Raad til at faa det ogsaa.

I Februar 1799 indsendte Kommissionen sit Forslag til Anordning for Landsbyskolen, men det havde lange Veje, inden det blev til Lov. Generalprokurør Colbjørnsen tog det under Behandling og foreslog flere juridiske Ændringer. Derefter besluttede Statsraadets Medlemmer, at de hver for sig vilde sætte sig ind i det. Det blev en Skærpsild, og først 10. Oktober 1806 udkom det som provisorisk Reglement for Almueskolevæsenet paa Landet i Østifterne. I de følgende Aar samlede man nu Erfaringer angaaende dets Virkemaade i Praksis, og enkelte Ændringer indførtes. Efter at Kancelliet havde modtaget Betænkninger fra Østifternes Amtsskoledirektioner angaaende Reglementets Brugelighed og fra Stiftsøvrighederne i Jylland for at komme under Vejr med, hvilke Ændringer der maatte foretages i det for at faa det til at passe ogsaa for jydsk Forhold, foretoges saa en Række Ændringer og Udvidelser, og endelig den 29. Juli 1814 udkom det som »Anordning for Almueskolerne paa Landet«. Samme Dag udkom en lignende Anordning for Købstadskolerne. Den første bestaar af 70 Paragraffer og tre Bilag: a) Instruktion for Lærerne, b) Reg-

ler for Skolekommissionen og c) Underretning for Amtsskolelederne.

I Hovedtrækkene er Bestemmelserne følgende: Intet Barn maa have mere end $\frac{1}{4}$ Mil til Skole. Skolerne maa ikke overfyldes. Er der for mange Børn til en, men for lidt til to, skal der opføres en Hjælpe-

Pederstrup 1845.

(Akvarel af Fr. Richardt).

skole for de smaa. I Egne med spredt Befolkning kan Omgangsskoler tillades, men Undervisningen skal foregaa i særlige Skolehuse. Alle Degnekald skal efterhaanden, som Indehaverne dør, nedlægges og deres Indtægter henlægges til Skolerne. Børnene maa optages, naar de er seks Aar, men kan vente, til de er syv. De deles efter Alder og Kundskaber i to Klasser. Der er Skolegang hele Aaret undtagen fire Uger i Høsten. Børn over ti Aar kan faa fri 2—3 Uger i Sædetiden og 3—4 Uger i Pløjetiden. Forældre eller Værger, som uden gyldig Grund holder Børnene fra Skolen, ifalder Mulkt.

Ved Undervisningen skal der stræbes efter at danne Børnene til gode, retskafne Mennesker i Overensstemmelse med den evangelisk kristelige Religion samt bibringe dem de Kundskaber og Færdighe-

der, der er nødvendige for, at de kan blive gode Borgere i Staten. Fagene er: Religion, Skrivning, Læsning, Regning, Sang og Gymnastik. Ved Læseundervisningen skal fortrinsvis bruges Bøger, som kan danne Børnenes Sindelag og give dem et kort Begreb om Fædrelandets Historie og Geografi. Alle haarde Straffemidler forbydes, og ingen Mishandling maa finde Sted.

Skolevæsenet staar under Danske Kancelli, der hvert Aar aflægger Beretning for Kongen om Skolernes Tilstand. I hvert Amt skal være en Skoledirektion bestaaende af Amtmand og Amtsprovst. Det nærmeste Tilsyn paahviler Skolekommissionen i hvert Sogn. Den bestaar af Præsten som Formand, samtlige Skolepatroner, d. e. Ejere af mindst 32 Tdr. af Sognets Hartkorn, samt af en eller to Skoleforstandere, valgt for ti Aar blandt de hæderligste Bønder.

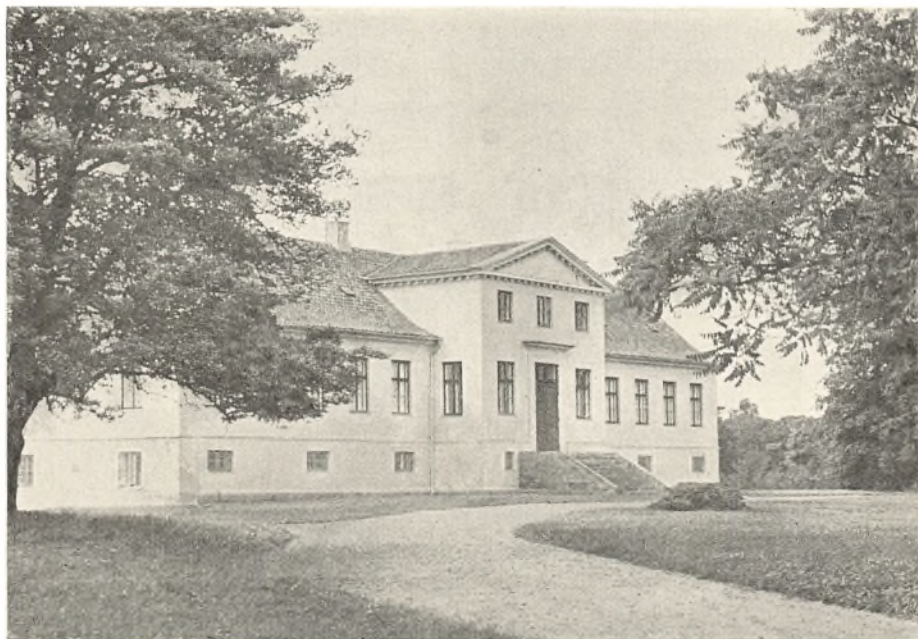
Ingen maa antages til Lærer, før han er fyldt 21 Aar. Hvis paagældende ikke er Seminarist, skal han først aflægge Prøve for Biskoppen, der skal føre nøje Tilsyn med Stiftets Skoler. Berettiget til at kalde Lærere er de, som har opført Skoler, de selv underholder, og samtlige Skolepatroner efter Tur. Lærerens Løn sættes til 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg in natura samt 25 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, desuden 6 Favne Bøgebrænde eller andet Brændsel af lige Værdi. Alle Udgifter til Skolen paalignes samtlige Beboere af Skoledistriktet. Regnskabet føres af Skolepatronen. Desuden skal Læreren have anstændigt Husrum til sig og Familie samt Plads til to Køer, seks Faar og en Have paa $\frac{1}{2}$ til 1 Skæppe Land ved Skolen. Skolebygningen skal vedligeholdes af Skolepatronen, og Distriktets Husmænd og Indsiddere skal yde Haandlangerarbejde.

Det havde taget et kvart Aarhundrede at komme saa vidt. Nu stod man for at skulle have Anordningen ført ud i Livet for ramme Alvor. Men Tiderne havde ændret sig baade aandeligt og materielt, siden Kommissionen 25 Aar før havde begyndt sit Arbejde. Den friske Reformiver var stilnet af, og de økonomiske Vanskeligheder taarnede sig op paa alle Kanter. Derfor vakte Skoleloven af 1814 et Ramaskrig over det ganske Land, men Regeringen stod fast paa, at den skulde drives igennem, selv om det gik langsomt. 1816 havde Kancelliet kun godkendt Skoleplaner for 523 af Landets 1697 Land-

sogne. I disse Sogne skulde der være ialt 734 Skoler, hvoraf de 164 skulde opføres af ny, men af disse sidste var kun syv opført. Efterhaanden gled dog Tingene i Lave, selv om Ordningen foraarsagede en Del Jammer.

Den samme Usikkerhed, der havde været i Bestræbelserne for at

Pederstrup nu.

(Foto 1940).

finde de rette Principper for de nye Læreres Uddannelse, spores ogsaa i deres Modtagelse ude blandt Folk. Man havde lidt ondt ved at placere den ny Stand. De gamle Degne var Akademikere, Præster, som enten paa Grund af Pengemangel eller Fabrikationsfejl ikke var gjort færdige, og Skoleholder var enhver Stodder, der kunde stave og lægge sammen til Nødtørft og ikke havde anden Redningsplanke her i Livet. Seminaristerne, de nye Skolelærere og Kirkesangere, var ikke velstuderte som de gamle Degne, men heller ikke sølle som de gamle Skoleholdere. De havde i Lommen høje Autoriteters Vidnesbyrd om, at de kunde, hvad de skulde kunne. Det almindelige Folk opdagede dog snart, hvad de var til, det tog noget længere Tid for

Præsterne at forlige sig med den ny Fremtoning. Præsten var Lærrens nærmeste Retleder og Paaminder, men Læreren ejede ikke altid det rette ydmyge Sindelag, Loven forudsatte, han skulde udvise over for sin velærværdige foresatte. En lille Streg af akademisk Overlegenhed paa den ene Side og lidt seminaristisk Selvfølelse paa den anden, og Krigen var der.

Med Folkeskolen af 1814 satte Reformmændene Spiret paa deres store Værk, hvormed Danmark gik i Spidsen for Europa. Et nyt Led var sat ind i Folkets aandelige Udvikling. I den følgende Tid maa der regnes med Skolelæreren, naar Talen er om Folkets Dygtiggørelse til det praktiske Livs Opgaver og til virksom Deltagelse i aandeligt og politisk Liv.

Baade som Godsejer og Embedsmand tog Reventlow sin store Del af Arbejdet og maa da ogsaa have sin Del af Æren.

VI. SIDSTE AAR

Det vilde blive for vidtløftigt at opremse det Utal af Kommissioner, Reventlow i Løbet af sin Embedsbane var Medlem af, eller alle de Hverv, han paatog sig. De greb ind paa de allerfleste Omraader af det praktiske og aandelige Liv. Reventlow var selv i sine Hvilestunder ladet med en umættelig Virketrang. For ham bestod Hvilen blot i andet Arbejde. Vi har her nøjedes med at omtale de fire vigtigste Kommissioner og deres Opgaver. Reventlow sad ikke som Nr. Nul i nogen Kommission, men vi kan gaa ud fra, at han var villig til at tage et godt Læs paa sig. Med Hensyn til at holde ud havde han en god Støtte i sit fortræffelige Helbred, der opretholdtes ved en sund, nøjsom Levemaade med saa megen Færden ude i fri Luft, som det var ham muligt at overkomme. Han var aldrig syg eller blot uoplagt. Folk med en saadan legemlig og aandelig Vitalitet har ofte vanskeligt ved at bevare Taalmodigheden og bære over med deres Medarbejdere. Det var ogsaa Tilfældet med Reventlow. Jonas Collin, der arbejdede under ham paa hans ældre Dage, beskriver ham som en Adelsmand ret af den gamle Skole, en sand Bondeven, venlig og kærlig mod simple Arbejdsfolk, overordentlig arbejdsom, meget religiøs, men han kunde ogsaa være paastaaende og stivsindet, utaalelig hidsig og bydende. Paa næsten alle Felter saa han de skønneste Frugter af sine Bestræbelser, og det er da kun rimeligt, at Kongen paaskønnede sin dygtige Tjener. 1797 blev han Statsminister og 1803 Elefantridder.

Kun paa et Punkt, men det var ganske vist ogsaa et meget væsentligt, blev han skuffet, og det var i de Bestræbelser, han sammen med Schimmelmann og andre udfoldede for at bedre Statens Pengevæsen. Efter Bernstorffs Død 1797 kom Kronprinsen ind paa mere

og mere at regere selv med Forbigaaelse af Statsraadet. Allerede 1804 skriver Reventlow derom: »Kronprinsen befatter sig med saa megen Detail og vil gøre saa meget selv, at det vigtigste derunder maa lide. Deri er hans store Virksomhed, men ogsaa hans Forfængelighed Skyld Mere og mere øde bliver det om ham med duelige Mænd i de første Betjenerer. Men Gud kan styre alt til det bedste og vende til det gode det, som nu indjager os Frygt. Jeg regner meget paa hans gode Forstand«. Dog efter, at Krigen var udbrudt 1807, og Kronprinsen Aaret efter var blevet Konge, sættes Statsraadet næsten helt til Side, og Ministrene havde ikke andet at gøre end at udføre de Ordre, de modtog af Kongen, der for det meste opholdt sig ved Hæren i Holsten og styrede Riget ved Hjælp af sine Adjundanter (de røde Fjer). Da det stadig gik tilbage med Finanserne, uden at man under de givne Forhold kunde gøre noget for at ændre Tingene til det bedre, syntes Reventlow ikke, der mere var Brug for ham. Efter at han med dyb Sorg havde oplevet Begivenhederne 1801 og 1807, der tog haardt paa ham som den Fredens Mand han var, og man uden at tage Hensyn til hans Modstand ved den bekendte »Bankerotforordning« af 5. Januar 1813 lod Staten erklære sig ude af Stand til at opfylde sine Forpligtelser med Hensyn til den store Seddelgæld, saa modnedes hans Beslutning om at trække sig tilbage fra Statstjenesten. I sin Afskedsbegæring lagde han ikke overfor Kongen Skjul paa sin Bekymring over den Form, Statsstyrelsen havde antaget paa det sidste, og fremsatte som sin Mening, at ingen Konge kunde have saa megen Kundskab i alle de forskellige Departementers Sager, at han ikke skulde have nødig at høre Raad fra flere Sider, inden han traf sine Beslutninger. Kongen tog Bebrejdelsen pænt og søgte at faa ham til at blive i sine Embeder, men da Reventlow fastholdt sin Beslutning om at gaa, bevilgede Kongen ham hans Afsked den 6. December 1813. Kort Tid efter, nemlig i Januar 1814, sluttedes Freden i Kiel, ifølge hvilken vi maatte opgive Forbundet med Napoleon og afstaa Norge, som vi havde været statsligt forbundet med i over 400 Aar. For Reventlow stod dette som en Følge af den daarlige Statsstyrelse, og han besluttede endnu en Gang at tage Bladet fra Munden og tale Frederik VI til Rette. I Marts 1814 ret-

tede han en Skrivelse til Kongen, hvori han med djærve Ord irettesatte ham, fordi han havde vænnet sig til at regere uden ansvarligt Statsraad, og viste, hvilke Følger det havde haft. »Saa dybt sank Danmark, fordi udi Statsstyrelsen intet Overblik mere fandtes hverken med Hensyn til de indvortes eller udvortes Anliggender, fordi Deres Majestæt ikke formaaede at løse en Opgave, som oversteg de talent- og indsigtfuldeste Fyrsters Kræfter men er det da ikke Tid at forlade en Vej, som betegnes af saa sørgelige Erfaringer, skal, som om intet Misgreb var begaaet, alting endnu gaa samme Gang, indtil Ødelæggelsen har fuldendt sit Værk i Monarkiets sidste Levninger«. — Saa frit kunde altsaa en veltjent Embedsmand tale til den unge, enevældige Konge af Guds Naade uden at komme galt af Sted, men det var nok heller ikke enhver, der havde kunnet gøre det. Kongen synes imidlertid at have lagt sig Formaningen paa Sinde. Ved aabent Brev af 29. April 1814 indsatte han atter Statsraadet i sine gamle Funktioner og gjorde det til Midtpunkt i Rigets Styrelse. Hvis dette Skridt virkelig er foranlediget af Reventlows Henvendelse, saa maa den henregnes til den øvrige Række af Fortjenester, han har indlagt sig af vort Lands Udvikling, thi det er jo ikke godt at vide, hvad det kunde have ført til, hvis Frederik VI fremdeles havde valgt at regere paa østerlandsk Maner.

Efter omtrent 40 Aars Statstjeneste trak Reventlow sig tilbage 66 Aar gammel for at leve Resten af sin Tid for sine Godser, for sin Familie og sin Vennekreds. Ganske vist beholdt han til sin Død sin Plads i Statsraadet, men han deltog yderst sjældent i Møderne. Heller ikke nu laa han stille, stadig var han sysselsat med Arbejde sigtende til at befordre sine Medmenneskers Held og Lykke. At vide sig Redskabet til at udvirke andres Velfærd var ham den rigeste Tilfredsstillelse. Paa sin Fødselsdag 1816 skriver han: »Nu har jeg næsten i 42 Aar levet i det lykkeligste Ægteskab, og Gud har velsignet mig med saa megen Lykke, som jeg ikke kender noget Menneske at kunne lignedes ved mig i huslig Lyksalighed, i lykkelig offentlig Virkekreds, saa længe jeg havde den, i min private Virkekreds, rig paa Venner, henfarne og endnu levende Gud har anset min svage Evne og givet mig Kraft til at udføre store Ting, som langt stærkere

ikke kunde have formaaet at udføre. Men jeg har aldrig forladt mig paa min egen Klogskab, men raadført mig med de klogere og i enhver god Sag forladt mig paa Gud«.

Frugterne af de Reformere, han for adskillige Aar siden havde indført paa Christianssæde Gods, havde nu tydelig vist sig. Allerede 1804 kunde han skrive: »Gud har velsignet al Ting paa mit Grevskab, Skolerne, Bønderne, Skovene, Fattigvæsenet og mine Indtægter. Min Sorg er forvandlet til idel Glæde«. Samme Aar naaede han saa vidt, at de tre Femtedele af hans Fæstere blev Arvefæstere paa lempelige Vilkaar. Paa mange andre Maader sørgede han for Godsets Tarv. Han byggede Diger, Korntørringsovne og Hospitaler, men især fulgte han sine 13 Skoler med en aldrig svigtende Interesse og Nidkærhed, de var jo de Plantebed, hvorfra en ny og bedre Slægt skulde udgaa. Ofte samlede han Godsets Lærere og Præster for at raadføre sig med dem om Skolernes Tarv.

Med ikke mindre Iver tog han sig af de voksne. Hans Bønder og Husmænd kunde gaa til ham med alt, hvad der trykkede dem. Hver Mandag Aften — hans Tid var strengt inddelt — tog han imod, hørte paa Klager og Besværinger, bilagde Tvistigheder, gav Raad og ydede Bistand, alt eftersom det tiltrængtes. Paa sine Farter omkring paa Godsets Enemærker faldt han ofte ind hos en eller anden af sine kære Bønder, spiste ved deres Bord, saa paa deres Bedrift, gav gode Raad og talte med dem om deres huslige Forhold og glædede sig med dem over deres Fremgang, som det nu kunde falde sig. »Der er dog Gudskelov sket meget godt i Bondestanden, og den ærlige, oplyste Bonde er og bliver min Sjæls bedste Glæde og Trøst!« kunde han sige til sine Omgivelser efter et saadant Besøg, som særlig havde oplivet ham. Ogsaa de fattige og værkbrudne paa Hospitalerne besøgte han jævnlig, trøstede dem og paasaa, at de fik en forsvarlig Behandling. Et hyppigt Emne for hans Samtaler var den glædelige Forskel, der med Guds Hjælp var blevet paa før og nu.

Naar Menneskene og al deres Uro trættede ham, søgte han ud i Naturen for at hente Hvile og Vederkvælgelse og ny Spændkraft. Særlig elskede han sine Skove, hvis Røgt og Pleje han fra Ungdommen af havde viet et indgaaende Studium. Han fik derved en saadan

Forstaaelse af Sagen, at han maa betegnes som en af vort Lands mest skovbrugskyndige Mænd. Reventlows Virke for Udviklingen af vort Skovbrug er et meget betydningsfuldt Led i hele hans alsidige Virksomhed.

Det var gaaet med Skoven som med Landbruget. Det gamle Sy-

Reventlow og hans Familie, ca. 1790.

(Maleri af N. Wolff).

stem førte til en hensynsløs Ødslen med Naturgoderne og forhindrede ethvert Forsøg paa at raade Bod paa Skaden. Fra Arilds Tid havde man planløst hugget væk af Skoven og systematisk hindret den i at forny sig selv. Skoven maatte levere Materiale til Huse, Skibe, Vogne, Redskaber og Gærder og Brændsel ikke blot til Hjemmenes Arne, men ogsaa til Udsmeltning af Glas og Jern, Saltsydning og meget mere. Skoven maatte betale, men ingen tænkte paa at give den Erstatning. Man drev Svin og Kreaturer til Skovs for Olden og Græs, de gjorde det af med hver en spæd Ympe. Fællesskabet stillede sig som en absolut Hindring for, at Menneskene kunde komme den til Hjælp. Man tænke blot paa en Skov, hvor en Part havde Ret til

Overskoven (Tømmer), en anden Ret til Underskoven (Gærdsel) og en tredje Part havde Ret til at udnytte Olden og Græs. Hvis hver tog sit, var der ingen Skov tilbage. Den enkelte vilde ikke afstaa fra at udnytte hele sin Ret til Fordel for Helheden. Naar Skoven var borte, kunde man begynde at processe om, hvem der skulde have Grunden. Resultatet var, at Skovene svandt hurtigere, end Ploven kunde følge med. Sandflugt og Hededannelse bredte sig.

Omsider kom man dog fra de styrendes Side til Klarhed over, at der maatte gøres noget for Skoven, dels for at redde, hvad der var tilbage, og dels for i nogen Grad at raade Bod paa Fortidens Forsyndelser. I det 18. Aarhundrede indkaldte Regeringen tyske Forstmænd til at forbedre Driften af Statens Skove. De indførte en Del nye Træsorter og forsøgte en mere planmæssig Hugst, men nogen samlet Plan til Gavn for Landets Skovbrug som Helhed drev man det ikke til.

Reventlow var levende interesseret i deres Virksomhed. Han arbejdede med sine Skove paa Christianssæde, gjorde Forsøg og Iagttagelser samt studerede ivrigt al den udenlandske Forstlitteratur, han kunde komme over. Lige som inden for Landbruget søgte han som Embedsmand at lade sine Erfaringer som Privatmand overføre paa større Omraader. Det var saaledes ved hans Initiativ, der allerede 1786 aabnedes Adgang til en teoretisk Skovbrugsundervisning. 1804 fik han gennemført en samlet Plan for Driften af Statens Skove, og 1805 udkom Forordningen af 27. September om Driften af de private Skove. Den paabyder Ophævelse af alt Fællesskab om Skov, forbyder at bruge Skoven som Græsning for Kreaturer og forbyder Ejeren uden særlig Tilladelse og Udvisning at hugge mere end til eget Brug de første ti Aar, han ejer Skoven. Hvor man hugger Skov ned for Fode, skal Arealet tilplantes igen. Disse Bestemmelser er gældende endnu i Dag.

Tid efter anden nedskrev han sine Erfaringer som Skovbruger. En Afhandling fra 1803 om den Indflydelse, Træernes indbyrdes Afstand havde paa deres Vækst, indlemmedes i Videnskabernes Selskabs Skrifter og udgaves desuden særskilt. De 21 Grundsætninger, som her opstilles for en rentabel Skovdrift, erklæres af moderne Skovbrugsautoriteter at være gyldige endnu i Dag.

Da Reventlow havde taget sin Afsked fra Statstjenesten, syslede han videre med sine Skove og samlede alle sin Iagttagelser og Forsøgsresultater i et stort Værk: »Forslag til en forbedret Skovdrift grundet paa Træernes Vegetation i Danmark og Slesvig«. Han naaede dog ikke før sin Død at faa det ud. Manuskriptet blev siden fremdraget af Godsarkivet og udgivet 1879. Værket maa anses for banebrydende paa sit Felt, idet det grundlægger en særlig dansk Skovbrugsteknik.

Det var dog ikke blot Skovens praktiske Nytte, men ogsaa dens Skønhed, Reventlow havde Øje for. Han var meget optaget af ved passende Hugst og Anlæg af Stier at pynte paa Landskabet. Her spillede sikkert hans Ungdomsindtryk fra England ind. Ofte tog han selv Øksen i Haand for at fjerne det, der efter hans Mening stod i Vejen for, at de kønne Udsigter kunde udfolde sig for Blikket. En af hans bedste Sommerfornøjelser bestod i sammen med Slægt og Venner at slaa sig ned et smukt Sted i det grønne og nyde et jævnt og tarveligt Maaltid.

Ensomheden er de længelevendes Lod. Efterhaanden gik de Mennesker bort, hans Hjerter hang ved. Allerede 1801 led Kredsen et smerteligt Tab derved, at hans Broder Johan Ludvig, som de alle elskede og beundrede, gik bort. Nu hørte de herlige aarlige Sammenkomster paa Brahetrolleborg op. 1815 døde Carl Wendt, den Mand, han, næst sin Fader og Broder, havde set op til med den største Beundring og Agtelse. 1822 rantes han af det tungeste Slag, idet hans højte elskede og forstaaende Hustru døde. »I har set mig græde, men ingen har hørt mig klage, thi hvad Gud gør er vel gjort!« sagde han ved hendes Begravelse paa Horslunde Kirkegaard. Aaret før var Venen og Svogerens Christian Stolberg gaaet bort. Hans Enke, Søsteren Frederikke Louise, flyttede til Pederstrup, hvor hun døde 1824. Hun blev ogsaa begravet paa Horslunde Kirkegaard. Paa samme Maade tyndede det ud i Kredsen af de Mænd, som havde staaet ved hans Side i Kampen for Frihed og Retfærdighed (Colbjørnsen døde 1814), og af de gamle Bønder, der sammen med ham havde oplevet Gudssets Forvandling. Men Ensomheden gør Minderne levende. Revent-

low var en trofast Natur. Han sagde undertiden, at han følte sig omsvævet af de henfarnes Aander.

Ingen kan ved at læse Reventlows Breve og Dagbøger undgaa at faa et stærkt Indtryk af, hvilken Magt Kristendommen var i hele hans Liv, hvor barnefromt han forlod sig paa det algode og alvise Forsyn, hvor ivrigt han i alle sine Tanker og Handlinger søgte at udrette dets Hensigt, og med hvilken Ydmyghed og Taknemmelighed han modtog alt af dets rige Haand, forvisset om, at Gud er god og vis, baade naar han sender os Sorg, og naar han giver os Glæde, alt gør den gode Gud til vort bedste. Man er heller ikke i Tvivl om, at det var dette Sind, der gjorde ham til »Kæmpen« med tifold Styrke og Mod, som aldrig veg tilbage for at gøre det, han troede var retfærdigt, som kunde øve Storværk uden Hovmod, og hvem Smiger ikke bed paa. Denne Kærlighed og Fortrøstning til Gud var den dybeste Drivkraft i hans rige, handlekraftige og lyse Personlighed.

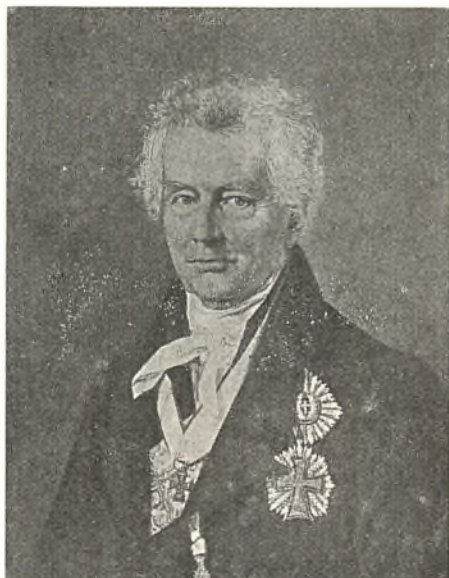
Det var ham en Hjertesag at opvække den samme Tro og Kærlighed i sine Medmenneskers Bryst. Derfor oversatte og forfattede han paa sine gamle Dage flere religiøse Smaaskrifter, som han lod uddele til sine Bønder. Derfor var ogsaa hans Syn paa det hjemsøgte Fædrelands Fremtid saa lyst. Herom skriver han 1826, Aaret før sin Død: »Danmark steg frem i Ære og Velstand og usminket Guds frygt. Var det vedblevet, var vi blevet overmodige. Gud fandt, at Konge og Folk behøvede en Ydmygelse. Norge blev os voldelig frarevet, det fredelige Danmark blev angrebet af de største europæiske Magter. Flaaden blev os fratagen ved et lumsk Overfald, og de Rigdomme, vi havde samlet i Freden, forsvandt. Men dermed er Danmarks Lykke ikke forsvundet. Folket elsker sin gode Konge og han sit gode Folk. Bondestanden, som stod paa et saare lavt Stade, er gaaet meget frem uden at forlade sine landlige enfoldige Sæder. Gud vil heller ikke forlade den. Gud lade os ikke miskende vor Lykke, men lade os nyde den med taknemmelige Hjerter, der tækkes ham«.

8. Marts 1827 skriver han: »Ingen verdslig Glæde frister mig mere. Det bedre af disse har jeg nydt i de fremfarne Aar. Men des mere vil jeg søge at nyde aandelige rene Glæder. At leve for Gud og i Gud, at genkalde hans mig viste utallige Velgerninger, at han har

styrket mig svage i mine vigtige Forretninger og har velsignet dem over min, og jeg tør vel sige, over alle gode Menneskers Forventninger. Dine synlige og usynlige Engle styrkede mig paa min Vej. Du gav mig Venner og Medarbejdere, der var besjælede af din Aand og der ved deres Erfaring og Visdom bødede paa mine Mangler. Stor Hjælp havde jeg af min elskede Kone, saa længe hun levede, og af mine gode Børn, af hvilke sjældent nogen var syg, og der alle have god sund Fornuft og Sans for det gode og skønne uden noget Føleri. Gud styrkede vor gode Konge og dengang endnu uerfarne Kronprins, at han blev bestandig i at give Bondestanden i Danmark Beskærmelse ved Lovene mod haarde eller uretfærdige Jorddrotters Fornærmelser og Undertrykkelser ved Guds naadige Bestyrelse en Del Aar før den tøjlesløse og blodige Frihedssvindel havde begyndt at rase (den franske Revolution)«.

Paa hans Fødselsdag den 11. Marts 1827 hedder det: »Du har, naadige Gud, ladet mig indtræde i mit 80. Aar fri for Smerte og Sygdom og med en 50aarig Mands Styrke, og du har mere og mere dels løst, dels sønderrevet de Baand, som knytter mig til Jordelivet, for at drage mig til dig. Du har givet mig Kraft til at bære mine bitreste Smerter, mildnet dem og lært mig at indse, at mine tungeste Lidelser tjente til mit bedste«.

Men det lakkede ad Enden. Kort efter sin Fødselsdag, hvor han for sidste Gang samlede sine smaa Venner fra Skolerne om sig, blev han syg. Endnu i April overværede han liggende paa en Sofa en Eksamen i Brandstrup Skole. Han lod sig køre rundt for endnu en Gang at glæde sine Øjne ved Synet af sine Bønders Fremgang og Velvære og tage Afsked med dem. Sygdommen gik over til stærk Vatersot, og

(Maleri af C. A. Jensen).

Reventlow som ældre.

han maatte gaa til Sengs. Til det sidste sysselsatte hans Tanker sig med det, som havde været hans Manddoms Bedrift, Bondestandens Frigørelse og Oplysning, og da Kronprins Christian (VIII) i Juli Maa-
ned besøgte ham, benyttede han Lejligheden til at lægge Prinsen denne vigtige Opgave paa Sinde.

Da han forstod, at det bar mod Døden, lod han sig føre fra Peder-

(Foto af Carl Østen).

Reventlows Grav paa Horslunde Kirkegaard.

strup til Christianssæde for endnu engang at se det Sted, som husede hans bedste Minder fra Barndom, Ungdom og Manddom. Der, hvor han havde levet med hele sin Sjæl, vilde han ogsaa dø. Der tog han da den sidste Afsked med sine Venner og Børn og hensov saa den 11. Oktober 1827.

Han begravedes paa Horslunde Kirkegaard mellem de to Kvinder, der havde betydet mest for ham her i Livet, hans Hustru og Søster. Landets Adel og Embedsstand, hans Familie og hans omtrent 300 Bønder fulgte ham til det sidste Hvilested.

Grev Christian Ditlev Frederik Reventlow er en af vor Histories ædleste og betydningsfuldste Personligheder. Mere end nogen anden Enkeltmands har hans Gerning lagt Grunden til dansk Folkefrihed, som den former sig endnu i Dag. Saa længe derfor Frihed, Retfærd og Fremskridt værdsættes i dette Land, vil hans Minde leve, og det vil sige saa længe Danmark bestaar. Menneskeligt opnaaede han

den Lykke som Olding at vandre i Skyggen af de Træer, han plantede som Yngling. I sin Ungdoms Dage hilste han Frihedens og Retfærdighedens Sol i dens Opgang, han arbejdede i dens Straaler sin lange Livsdag til Ende, og den kastede sit milde Lys over hans Livs Aften.

Reventlowmindet i Frederiksborg Slotshave.

BOGFORTEGNELSE

Bøger, som slutter sig til Emnet, og som er benyttet under Omarbejdelsen:

- A. F. Bergsøe: Christian Ditlev Frederik Reventlows Virksomhed I-II, 1837.
Hans Jensen: Chr. D. Reventlows Liv og Gerning, 1938.
— Dansk Jordpolitik I-II, 1936—45.
E. Holm: Kampen om Landboreformerne, 1888.
— Danmark-Norges Historie, VI Bd. 1. Del, 1907.
Falbe Hansen: Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne, I. Del, 1888.
Arthur Petersen: Jorddrot og Bonde I-II, 1930.

FORTEGNELSE OVER BILLEDERNE

	Side
Chr. D. F. Reventlow (Titelbillede)	2
Christianssæde	22
Reventlows Forældre	23
Carl Wendt	25
Reventlows Hustru	29
Reventlows Søster	45
Pederstrup 1845	77
Pederstrup nu	79
Reventlow og Familie	85
Reventlow som ældre	89
Reventlows Grav	90
Reventlowsmindet i Frederiksborg Slotshave	91